Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 255 (13255) | 1986 чылдың ноябрь 2, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу октябрь 30-де болган хуралынга 1987 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып көрген.

Ол документилерде кол кичээнгейни экономикада бо чылын чедип алдынган эки өскерилгелерни быжыглаарынче болгаш хөгжүдеринче, ниитилел бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң үр хуусаалыг факторларын улам долузу-биле ажыглаарынче угландырган деп хуралга демдеглээн. 1987 чылдың планының төлевилели бистиң ниитилеливистиң социал-экономиктиг депшилгезин дүргедедиринче СЭКП-ниң XXVII съездизиниң угланышкынынга, он ийиги беш чылдың онаалдаларынга дүгжүп турар. Беш чыл планының чылда ортумак темпизинче экономиканы колдуунда ол көдүрүп үндүрүп турар. Бүдүрүүшкүнүнүң өзүлдезиниң болгаш ооң ажыктының талазы-биле онаалдалар болза эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедиишкиннерин калбаа-биле ажыглаарынга, инвестиция болгаш структура политиказын идепкейлиг-биле боттандырып чорударынга, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын эде тургузар, каттыжышкыннарның болгаш бүдүрүлгелерниң тускайлаң чорууң калбартыр, удуртулганың экономиктиг методтарын күштелдирер талазы-биле улуг хемчеглерни боттандырарынга үндезилеттинген. Бүдүрүлгени интенсификастаарының чорудулгазы күштелип турар. Ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин дүргедедирин, продукцияның болгаш ажылдың шынарының бедиирин-биле кады бот-үнени улам ынай чиигедирин, орулганы улгаттырарын хандырар арганы бээр.

Совет кижилерниң амыдыралының бүгү талазын хаара тудуп турар социал хемчеглерниң комплексин боттандырып чорударын баш удур көрүп турары планның төлевилелиниң чугула үнелиг чүүлү боор турар деп, Политбюро демдеглээн. Чоннуң херегленел бараанарын бүдүрери болгаш чурттакчы чонга ачы-дуза чедирерин хөгжүдери, бүгү социал-культура адырның материал-техниктиг баазазын быжыглаары онза ужур-дузалыг деп санаан. Улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплекизинге, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге эвилелдешкен республика бүрүзүнүң салышкынын улгаттырарын планда төлевилээн.

Келир чылда Күрүне планының төлевилелинге дүүштүр тургускан 1987 чылда Күрүне бюджединиң төлевилели ажыл-агыйны башкарып чорударының ажыктының бедидериниң, чурттуң хөгжүлдезиниң кол угланышкыннарынга саң-хөө курлавырларын мөөңнээриниң, камналга чурумун быжыглаарының негелделерин барымдаалап турар.

1987 чылда планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин колдуунда чүүлдүгзүнүн көргеш, ол документилерни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ам болур сессиязынга чугаалажып көөрү-биле кииреринчогумчалыг деп көрген. Планныг онаалдаларны, а ол ышкаш күш-ажылчы коллективтерниң уткуштур алган планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир талазы-биле партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, хөй-нийти организацияларының организакчы ажылын чер болганга калбартып чорударының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Ол сорулга-биле эртем-техниктиг депшилгениң дүргедээшкинин эң улуу-биле ажыглаары, долу бот-орулгаларыгланы болгаш бот-акшаландырылганың принциптерин барымдаалаары, чыл дугуузунда дең-дески ажылды хандылары, бар курлавырларны бүдүрүлгеге кииришпирери, ажыл-агыйны башкарып чорударының бүгү деңнелдеринге организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну бедидери негеттинип турар.

Партияның XXVII съездизинге кирген 13,5 муң апелляцияны чугаалажып көөрүн доосканының дугайында СЭКП ТК-ның чанында Партийжи контроль комитединиң отчёдун Политбюрога дыңнаан. Ол апелляцияларны чугаалажып көргени коммунистерни кижизидер, партийжи сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле партия эге организацияларының болгаш партия комитеттериниң ажыл-чорудулгазында чамдык четпестерни илереткен. Оларның хөй кезии мыңгыя ажылдап турар чериниң эрге-ажыын бодаар, чер-чурт тыртыжар, ажыл-агыйжы эвес, карак чаар болгаш меге немей бижилге кылыр, шүгүмчүлелди кызып-кыяр чоруктар дээш ындыг таарымча чок болуушкуннар-биле демиселге либерализмни болгаш принцип чок чорукту ам-даа болдуруп турар. Чамдык черлерде арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демиселди кампания хевирлиг чорудуп турар. Удуртукчу коммунистерниң үлегедиглерин партия эге организациязын ооп эртип чугаалажып көөр практика ам-даа ажып эртинмээн. Хуу херектерни чугаалажып көөрүнде болгаш ол талазы-биле шиитпирлер хүлээп алырында ажык-чарлыг чорук ам-даа четпес.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге кирген апелляцияларны чугаалажып көргениниң талазы-биле ажылдың түңнелдерин барымдаалап көрүп турган, айыттынган четпестерни чайладырын, партийжи кижиниң арыг болгаш ак сеткилдиг овур-хевири дээш, бедик негелделиг болур чоруктуң ёзузунга болгаш таарымча чок чоруктарның кандыг-даа илерээшкиннери-биле эптеш чок болуруунуң ёзузунга коммунистерни кижизидери дээш демиселди идепкейжидерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга сүмелээн.

Политбюро «Адмирал Нахимов» дээр пароходтуң Новороссийск хоорай чоогунга 1986 чылдың августа таварышкан аварияның чылдагааннарын истээр талазы-биле чазак комиссиязының дыңнадыын чугаалажып көрген. Ол авария суднолар капитаннарының кем-буруулуг салгаа чорууну, далайга эжиндиришкинниң айыыл чок болур негелделерин эң каржызы-биле үрээниниң түңнели болганын истелге көргүскен. Ол айыыл-халап хөй кижилерни өлүм-чидимге таварыштырган. Политбюро аварияның түңнелинде айыылга таварышканнарның төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалын илереткен. Өлгеннерниң өг-бүлелеринге күрүнениң эргежок чугула дузаламчызын көргүскен. Авария дээш дорт буруулуг кижилерни — «Петр Васев» болгаш «Адмирал Нахимов» суднoларының капитаннарын тудуп хоругдаан болгаш кеземче харысалгазын хүлээткен. Кара далайның далай пароход ажыл-агыйының начальниги С. А. Лукьянченковну партиядан үндүрген болгаш ажылдан халаан. ССРЭ-ниң Далай флодунуң министриниң оралакчызы А. В. Голдобенкону болгаш коллегия кежигүнү, Бүгү-эвилелдиң «Морплавание» каттыжышкынының даргазы Б. С. Майнагашевти албан-дужаалдарындан хостаан болгаш партия шугуму-биле шыңгыы хемчегни алган, ССРЭ-ниң Далай флодунуң министриниң оралакчызы Б. А. Юницынге партийжи харысалганы онааган. Суднолар эжиндирилгезиниң айыыл чок чорууну, далай транспортунуң ажылынга сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту үнелезини-биле бедидер талазы-биле хемчеглерни алырын ССРЭ-ниң Далай флодунуң министерствозунуң коллегиязынга сүмелээн.

Эш М. С. Горбачевтуң Корейниң Күш-ажыл партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, КУДР-нуң Президентизи Ким Ир Сен-биле беседаларының түңнелдерни чүүлдүг деп көргеш, оларның аразынга болган санал-онал солчуушкуннарының совет-корей харылзааларны улам ханыладырынга, ССРЭ биле КУДР-нуң аразынга кады ажылдажылганың бүгү таларынга харылзааларны улам ханыладырынга, тайбың болгаш улустар аразынга айыыл чок чорук дээш демиселге кады хөделишкиннерни калбартырынга чугулазын Политбюро демдеглээн. Азия-Оожум океан девискээринге байдалды экижидер чоруктуң корей айтырыгны тайбың ёзу-биле шиитпирлээринге идиглиг болуруун онзалап демдеглээн.

Совет удуртулганың Данияның Премьер-Министри П. Шлютер-биле чугаалажыышкыннарының түңнелдерин Политбюро үндүрген. Ол үеде совет-дания харылзааларының хөгжүп турарынга сеткил ханыышкыны илереттинген болгаш Европаның айтырыгларының талазы-биле база нийти-делегей ужур-дузалыг чугула айтырыгларның, бирги ээлчегде — чепсегленишкинниң дүжүрериниң айтырыгларының талазы-биле Барыын Европаның чурттары-биле политиктиг чугааны ханыладырынга Совет Эвилелиниң белен чоруу бадыткаттынган.

Эш Э. А. Шеварднадзениң ооң Канадага, Мексикага болгаш Кубага чораанының түңнелдериниң дугайында дыңнадыын, а ол ышкаш эш П. Н. Демичевтиң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязының Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказынче чоraанының дугайында информациязын дыңнаан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга ол ышкаш партия болгаш күрүне тургузуунуң, ЭДЧ чурттары-биле кады ажылдажылганың болгаш ядролуг база космос чепсектерин эндере бүдүреринге удур демисел талазы-биле совет инициативаларны амыдыралга боттандырып чорударының өске-даа чамдык айтырыгларын база чугаалажып көрген.

1987 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Кызылдың № 1 АТБ-зинде бригадир Виктор Иванович Баев Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга уткуштур он ийиги беш чылдың үш чылының хууда планын бүрүн күүседир дугайында бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Эрткен он айларның дургузунда ол он ийиги беш чылдың 20 айларының планныг онаалдаларын күүседипкен, азы 1987 чылдың сентябрьның үлүүнде ажылдап турар. Бригадир эрткен он айларда 8,5 комплект дугуйларны, 320 рубльдиң артык кезектерни камнап алган.

В. И. Баевтиң удурткан чолаачылар бригадазы он айларның планныг онаалдазының чедиишкининиг боттандырган. Азы бригада пландан ажыр 3570 тонна чүъктү сөөрткен болгаш 19,5 комплект дугуйларны, 1450 рубльдиң артык кезектерни камнап алган.

Н. ООРЖАК.

ЭКИ АЖЫЛДЫГ

Сүт-Хөл районда Бора-Тайга суурда Мария Борашовна Солун-оол эргелекчилээн харылзаа салбыры — эки ажылдыг коллективтерниң бирээзи. Ол салбыр 1985 чылда коммунистиг күш-ажылдың коллективи атты чаалап алган.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының үшкү кварталында бүгү көргүзүглер талазы-биле харылзаа салбыры планын ажыр күүсеткеш, чарыштың мурнуку одуруунда чорып турар.

Салбыр парлалга чагыдылгазынче кичээнгейни салып, оон организастыг чорудары-биле тус-тус организацияларда хөй-нийти тарадыкчыларны быжыглаан. Ооң түңнелинде солуннар болгаш журналдар чагыдылгазының планын ажыр күүсеткен.

Парлалганың хөй-нийти тарадыкчылары Ортаа-Тал сүт-бараан фермазының болгаш малчыннарның доктаамал аалчызы, почтачы Сыгыртаа Сарыглар. Бора-Тайга ортумак школазының башкызы Мамаа Ховалыг, суурнуң почтачызы Д. Доржу олар солун, сеткүүлдер бижидилгезинге идепкейлиг киришкеннер.

Харылзаа салбырының ажылдакчылары моон соңгаарлаа күженишкинниг ажылдаар.

Б. ОНДАР.

РСФСР-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Россия Совет Федеративтиг Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң он бирги чыжының дөртку сессиязын 1986 чылдың декабрь 2-де Москва хоорайга чыылдырар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
Х. НЕШКОВ.

Москва, 1986 чылдың октябрь 31.

* * *

РСФСР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыжының дөртку сессиязынга чугаалажып көөрү-биле дараазында айтырыгларны киирерин РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму дыңнадып тур:

1. 1987 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1986 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүсеттинип турарының дугайында.
2. 1987 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1985 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында.
3. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязының ажылының дугайында информация.
4. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында.

РОССИЯНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң хүлээп алганы чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче угланган хемчеглерниң салдары 1986 чылдың сентябрь-октябрь айларында Россия Федерациязынга күштелген. Эде тургустунуушкунуң эгелей берген чорудулгазы республиканың экономиказынга таарымчалыг өскерлиишкиннерни болдурган деп, 1986 чылдың тос айларында РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң дугайында РСФСР-ниң ТСЭ-ниң дыңнадыында айтып турар.

Улус ажыл-агыйының хөй-хөй адырларының хөгжүлдезиниң эрткен чылдың ол-ла үезиниң темпилерин болгаш бо чылдың планныг онаалдаларын ажып турар.

Республиканың үлетпүрүнде керээлер ёзугаар продукция бээриниң чуруму быжыккан. Үлетпүр продукциязын сайгарарының нийти хемчээлиниң планы күүсеттинген. Агроүлетпүр комплекизиниң эргелеп башкарарын улам ыңай сайзырацгайжыдар талазы-биле ап чоруткан улуг хемчеглерниң түңнелинде мал болгаш чер ажылының продуктулуу бедээн.

Күрүнениң капитал салыышкынының күсели-биле кол фондуларны ажыглалга кииреры 5,8 миллиард рубль чедир өскен. Республиканың элээн каш областарында бүдүрүлге черлериниң ийи-үш ээлчеглиг ажылче шилчилгезин эгелээн, ынчалза-даа күш-ажылчы хөй санныг коллективтер интенсификацияның оруунче чүгле шилчип кирген эвес, харын болзуун ажылын баксыраткан. Чуртталга бажыңнарын болгаш социал-культура албан черлериниң тудуунуң 9 айларының планы күүсеттинмээн.

Үлетпүрде 2,3 муң участоктарны, цехтерни болгаш бүдүрүлгелерни комплекстиг механизастаашкынче болгаш автоматчыдылгаже шилчиткен, дөрт муң хире үлетпүр роботтарын нептередип киирген. Продукцияның 1,5 муң хире чаа хевирлерин бүдүрерин шиңгээдип алган болгаш бүдүрүп турар.

Транспортка аар чүък сөөртүр поездилерни чорударынче, автомобильдерни одаар чүүлдүң чиик ертектиг хевирлерин ажыглаарынче шилчидеринче кол кичээнгейни угландырган.

Эртемни болгаш техниканы хөгжүдериниң болгаш эртем-техниктиг программаларның онаалдаларының планын чамдык республикалар болгаш нийти-эвилел министерстволарының бүдүрүлгелери долу хемчээлге күүсетпээн.

Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң нийти хемчээли чыл планы 4 хуу турда, 5,1 хуу чедир өскен. Продукция сайгарарының планы 101 хуу күүсеттинген. Тос айларның планындан ажыр 6,8 миллиард кубметр газты, 6,3 миллион тонна хөмүр-дашты казып тыпкан, 696 үлетпүр роботтарын болгаш өске-даа чиг этти база кылыглары бүдүрүп үндүрген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 5,1 хуу өскен. Үлетпүр продукциязының бот-үнезин чиигедир болгаш орулганы өстүрериниң планы күүсеттинген.

Агроүлетпүр комплекизинде ажаалда ажылы дооступ, кедээ ажыл-агый продукциязын болбаазырадып кылып турар. 1987 чылдың дүжүүн хандырар талазы-биле ажылды чорудуп турар.

Улус ажыл-агыйын болгаш чурттакчы чонну транспорт-биле хандырары экижээн. Бүгү хевирниң нийти ажыглал транспортунуң чүък болгаш пассажирлер сөөртүрүүнүң планы күүсеттинген.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның тос айларда саны ортумаа-биле 67,9 миллион кижи болган. Ажыл төлевири өскен. Улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевири эрткен чылдың ол-ла үезинде 201 рубль турганындан 207 рубль четкен. Колхозчуларның күш-ажылының төлевири 4 хуу өскен.

РСФСР-ниң чурттакчы чонунуң саны 1986 чылдың октябрь 1-де 144,9 миллион кижи болган.

(СЭТА).

УЛУГ ОКТЯБРЬГА УТКУШТУР

ТИИЛЕКЧИЛЕР

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар бегинниң С. М. Куулярга удурткан № 4 ээлчээ тос айларның социалистиг чарыжынга мурнаан. Октябрь айда 1925 тонна даг-дүгү арыглаар хүлээлгезин 1047 тоннага чедирген.

Найыралдыг комсомолчу-аныяктар бригадазы комсомолдуң төрүттүнгенинге хүнүн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткаан.

ЧУРУКТА: № 4 ээлчегниң ажылчыннары (оң талазындан) Анна Күдүрек, Михаил Монгуш, Валя Хөлчүкпен, Борис Сарыглар олар.

Ч. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

МУРНАКЧЫ ЗВЕНО

Пелагея Даниловна Касьянова 20 чыл дургузунда Ак-Довурактың хлеб заводунга ажылдап келген. Ол үениң иштинде анаа ажылчындан эгелээш ортумак звенонун удуртукчузунга чедир дептээн. Сөөлгү чылдарда булочка кылыр звенону удурттуп келген. Ол звено планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда саналып турар.

Бо чылдың үш кварталдарының түңнели-биле завод 80 тонна хлеб, булочка кылыгларын пландан ажыр берген. А П. Д. Касьянованың звенозу үшкү кварталда планныг онаалдаларын чедиишкиннинг күүседип, тиилекчи болуп, өртектиг белектер-биле болгаш хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан.

Хоочун ажылчынның өөредип алганы, кады ажылдап турар эжи Валентина Александровна Лосева он бирги беш чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш Күш-ажылчы Алдар орденниң III-кү чергези-биле шаңнатканы звено кежигүннерни улам сорук киирген.

Ам звено он айның планын күүсеткеш, ноябрьның үлүүнде ажылдап турар.

Чыл планын ноябрьның төнчүзүнде күүседирин звено хүлээнген.

А. ХЕРТЕК.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЭЭ

Кызылдың № 1 АТБ-зинде бригадир Е. Ф. Сафрин Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга уткуштур он ийиги беш чылдың ийи чылының хууда планныг онаалдаларын күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турар.

Е. Ф. Сафринниң удурткан бригадазы планын доозарынче чоокшулаан. Азы пландан ажыр 2400 тонна чүъкту бригада сөөрткен. Чолаачылар машина-техниказынга хумагалыы, ажылынга харысалгалыы-биле 19,5 комплект дугуйларны, 2280 рубльдиң артык кезектерин, 57 метр кывар-чаар материалдарны камнап алган.

Бригадада мурнакчы чолаачы Г. С. Петроченко бирги чылдың планныг онаалдазын күүседипкен, ам январьның үлүүнде.

А. СОКОЛОВА,
№ 1 АТБ-ниң күш-ажыл төлевириниң талазы-биле инженери.

Кыштаглаашкынны организастыг чорудар

СӨӨРТҮЛГЕНИ ДҮРГЕДЕДИР

Мөңгүн-Тайгада ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг, «Мөген-Бүрен» совхозтарның кышка канчаар белеткенгенин РАУК-туң специалистери каш удаа хынап көрген.

Бо хүннерде ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозта 44.286 шээр мал, ооң иштинде ол-ла совхозтуң Тоолайлыгның холушкак бригадазында 6202 ангор уксааның өшкүлери бар. Бүгү шээр мал 76 хонашка кодан-кодан аайы-биле кыштаглаар. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыннары Салчак Тас, Мочак-оол Биче-оол, СЭКП райкомунуң бюро кежигүнү Борарган Кан-оол, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады аныяк хойжу Борис Тейних, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи кадарчы Хомушку Дастаң, комсомолчу, аныяк хойжу Былак Аңгыр-оол кыштаглаашкынга бүгү тала-биле эки белеткенгеннер. Бо малчыннарның кыштаг-хонаштарында өске девискээрлерге белеткээн сигеннер. Мөңгүн-Тайганың хоолулуг чурт сигенн четчири-биле дүжүртүнген, хире-шаа-биле көк-сула база белеткеттинген, чуртталга бажыңнары болгаш кажаа-хоралаар септеттинген, чылыглаттынган. Хураган адаанга төгер хоют өдек четчири-биле бөлдүнген. Бо малчыннарда бир онзагай чүве болза, оларның кыштагларында дизельдиг шимчедикчилерни тургусканы.

Бо чылдың кыштаглаашкынынга «Мөген-Бүрен» совхозтуң хойжулары багай эвес белеткенип турары хыналдадан илерээн. Бо совхоз 32015 баш шээр мал, ооң иштинде 1589 баш өшкү бар. Шээр мал ниитизи-биле 65 кодага кыштаглаар. Улустарның Найыралы орден-биле чоокта чаа шаңнаткан, коммунист хойжу Тарын-Базыр Чүглүр-оол, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, бо черниң хоочун хойжузу Делгер-оол Хүлер-оол олар кыштаглаашкынга баш удур белеткенгеннер.

Тус черниң сиген-ширбинжи чедишпес, тайыс болганындан бистиң районнарның совхозтары бо чылын Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарының делгем сиген шөлдеринден сигенни белеткээн. Бо хүннерде ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхоз Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу», УТКА 25 чылы аттыг совхозтарның девискээрлеринден 1132 тонна сигенни сөөрткүп, совхозтуң девискээринде дүжүрген. А «Мөген-Бүрен» совхоз Барыын-Хемчик районнуң Барлык девискээринден 656 тонна сигенни белеткээш, бо хүннерде совхозта чедирип алган. Совхозтарның кайызында-даа ол ажыл ам үргүлчүлеп турар.

Бо хүннерде ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозтуң кыштагларында 686 тонна сиген чедиртинген, а «Мөген-Бүрен» совхозтуң малчын кыштаг-хонаштарында чүгле 336 тонна сиген дүжүртүнгени элээн дүвүренчиг.

Ажыг соок, хат-шуурганныг кыш малчыннарны ажыл-ишче далаштыра берген. Карты, Мөген-Бүрен хемнериниң девискээринде хар дүжүпкен. Ырак кыш девискээрлерден сиген сөөртүлгезин дүргедетпес болза, байдал дүвүренчиг.

А.-Т. БЕГЗИ.

БЕЛЕН ЭВЕС

«Шекпээр» совхозтуң Сүт-Кажаа сүт-бараан фермазының кыштаглаашкынын көрүп, чоокта чаа аңаа чораан бис.

Инек кажааларының эжиктери чылыглаттынмаан. Одалга системазы эки чылытпайн турар. Кажааның ишти өл-шык. Чамдык өрээлдерде от салыр печкалар септеттинмээниинден ажыглалда эвес. Кажааларны малгаштап, чугайлааны шынар чок.

Чаа инек кажаазы тудуп турар тудугжуларның аразындан Дарый Ооржак-биле чугаалаштывыс. Ол мынча диди: — Ажыл-агыйжы эвес чорукту көрүп тур силер ыйнаан. Август айда эгелээн тудуг ам-даа доозулбаан. Совхоз төлүлен кээп ажылдап тур бис. Бөгүн шала кылыр маңза чогуудан, бир хүннүң ажыл-хүнүн чидиргени вис бо-дур — деп, ол хомудады.

Шынап-ла, соок дүшкенде ооң хомудалы чөптүг. 200 ажыг молдурга, бызаа кыштадыр бо кажааны ол тудуг звенозу материал чогуудан үш ай чыгыы тудуп келген болду. Ажыл-агый районнуң ыяш ажыл-агый черинден тудуг материалы белеткээр участокту баш удур чөпшээредип, маңзаларны белеткедип албаанындан, ол-бо черден садып алыр ужурга таваржып турары ол. Маңзаларны Абазадан садып ап, ырак черден машина-биле сөөртүп, артык чарыгдал үндүрүп турар. Оон уламындан ажыл саадап турар. Чаа кажаага салыр дериг-херекселдер амдыгаа чедир чок, ол кажаага кирер молдургалар кадарчы Анатолий Күуларның херимиинң иштинде турар.

Он бир саанчы 128 инек саап турар. Эрткен айда сүт бүдүрер болгаш күрүнеге садар план күүсеттинзе-даа, октябрьда сүт эвээжеп, шынары кудулаан. Сөөлгү хүннерниң түңнели-биле саанчы бүрүзү бир инекке онаашпыр 3 литр сүт саап турар. Ооң чылдагаанын зоотехник С. Сарыглардан айтырывыска:

— Чамдык чалгаа саанчылар инектерни эвээш чемгерердир. Чарба-биле эки чемгербейн турар — деп, ол тайылбырлады.

«Инектиң сүдү дылында» дижир болгай. Инектерниң оларын эки таарыштырбайн, кемелде чемгерилгезин эки организастаавайн тургарынга зоотехник С. Сарыглар негелде чок турарга болур бе? Ол бүгүнү чогум-на зоотехник кичээнгейге ап, харысалгалыг кижилерден негелдени шыңгыыратса чогуур. Амгы дүргедээшкин болгаш эде тургустуунуушкун үезинде мынчаар ажылдаарга болур бе? С. Сарыглар техникум дооскаш, август айдан эгелеп ажылдаан. Ол хирезинде инек, молдурга, бызааның санын, зоотехниктиң негелдезинге дүүштүр рацион ёзугаар чемгерилгезин айтырарывыска билбес болган. Фермага практиктиг дуза көргүзерин совхозтуң селекционер-зоотехниги Вера Монгушка даскан. Ол аңаа доктаамал кээп, ажыл-ишти хайгаараар, ажылчыннарның хандырылгазын кичээнгейге алыр болза эки.

Эрткен чазын бызааларның ажаалда чемгерилгези багай болганындан 25 бызаа хораан. Бүргүлүг кижилерни районнуң улусчу контроль комитеди илереткен, чедирген когаралды эгиттирерин шиитпирлээн. Ынчалзажок ол шиитпир ам-даа саазын кырында чытпышаан.

Малчыннарның хандырылгазын доктаамал хайгааралга алыры чугула. Ындыг турбуже фермага автомагазин келбээн. Коллектив кежигүннери Кызыл-Мажалыкче азы совхоз төвү кирип садыглап турар. Фермада столовая бүфет туттунза-даа, дериг-херексели кылдынмаандан, ажыглалда кирбээн. Ниитизи-биле алырга, ферма кышка багай белеткенген. Улуг соок дүжер бетинде хөстүнде айыттынган четпестерни дүрген хемчээ ап, организастыг ажылды дарый чорудары совхозтуң дирекциязында негеттинип турар.

А. ХЕРТЕК,
Ч. КАРА-САЛ.
Барыын-Хемчик район.

БАРААН СААРЫЛГАЗЫН КӨВҮДЕДИРИ-БИЛЕ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күрүне садыынга болгаш хереглекчилер кооперациязынга планнаашкынны, экономиктиг идиг бериишкинни болгаш эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдар дугайында» доктаалында садыгның бүгү системазын үндезини-биле эде тургузар талазы-биле чаа аргаларны дараазында хевирлерге көрген: планнаашкынны болгаш эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдары; садыгның болгаш үлетпүрнүң аразында харылзааны сайзырангайжылары; ажыл-агыйжы бот-тускайлаң чорукту болгаш ботурулга-чарылганы калбартыры; чурттакчы чоннуң хандырылгазын экижидеринге, шалың төлевирин сайзырангайжыдарынга күш-ажылчы коллективтерниң сонуургалын бедидери.

Бо угланыышкыннарга дүүштүр республиканың хереглекчилер ниитилелдери боттарының ажылын эде тургузуп турар. Амгы үеде кол кичээнгейни үүрмектеп садар бараан саарылгазының өзүлдезинче угландырган, ол чорук чонну улам долу хандырар арганы кооператорларга бээр. Амгы үеде кооператорларның амыдыралында өске бүгү күш-ажылчы коллективтерде дег, кескү өскерилгелер болуп, садыглаашкынны, ниитиниң чемненилгезин, белеткелди экижидери-биле иштики аргаларны болгаш курлавырларны дилеп тып турар. Ажылдың участок бүрүзүнде бүгү чүве эки талазынче өскерлип, ажылдакчылар үениң чаа негелдезин билип турар апарган.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглерни алган соонда, эзиртир суксунну садарын дыка кызырган, оон түңнелинде кооперация 12 миллион рубльди кирбээн. Ынчалза-даа арага аймааның орнунга өске бараан садар талазы-биле тодаргай хемчеглерни алган бис. Бараан курлавырларын немей дилеп тывар талазы-биле ажыл эргежок чугула апарган. Оон түңнелинде бо чылын түс чер курлавырларын долу ажыглааныындан 4 миллион рубль түңнүг барааны эрткен чылдаазындан хөйнү саткан бис. Чүгле аъш-чем барааннары безин 951 муң рубль болган.

Хереглекчилер ниитилелдери ажылын эде тургузуп турар

Маңаа хамааржыштыр Респотребсоюз болуунуң бүдүрүлгелеринге чоннуң херегжел барааннарын моөңү-биле бүдүрер ажылдарны боттандырып эгелээн. Харын-даа чамдык көргүзүглер талазы-биле эрткен чылдаазындан бүдүн чартык, ийи катап хөй продукцияны бүдүрүп турар апарган. Ылангыя ногаа консервалап садар ажылды 3 катап, колбаса кылыгларын болгаш эзиртпес суксуннарны база кондитер кылыгларын 2—2 катап хөйнү бүдүрген.

Бо бүгүнүң түңнелинде бо чылдың эрткен тос айларының көргүзүү багай эвес болган. Арага аймаан санааска бараан саарылгазының планы 105,3 хуу күүсеттинген, дыка хөй ниитилелдер боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын чедиишкинниг боттандырган. Көдээниң чурттакчы чонунга 4 миллион ажыг рубльдиң бараанын планда көрдүнгениниден хөйнү саткан. Ниитиниң чемненилге черлери эрткен тос айларда 104,6 хуу күүсеткен, боттарының продукциязының саны немешкен.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында доктаалын ёзугаар эзиртпес суксуннарны садарын көвүдеткен бис. Оон түңнелинде янзы-бүрү чулуктар садары 4 катап көвүдээн, а катчимис консерваларын — 98 хуу, ноганы — 62 хуу, эзиртпес суксуннарны — 66 хуу, трикотаж кылыгларын — 20,5 хуу, дааранылга кылыгларын — 56,9 хуу, мебельди — 44,2 хуу, галантереяны — 46 хуу, спорт барааннарын — 12 хуу хөйнү саткан бис.

Ындыг-даа болза, чоннуң чугула херегжээри барааннар — школачылар формазын, уруглар идиин, культура амыдырал барааннары болур хеп чуур болгаш дааранылга машиналарны, электриилиг сорудурукчуларны, тудуг материалдарын үлетпүрнүң чедир бербейн турарындан эвээшти садып, бо талазы-биле хомудалды болдуруп келген бис. Ынчалза-даа ол дээш буруувусту болдувустан дүжүрбейн турар бис, хандырыкчы бүдүрүлгелер-биле чогумчалыг ажылдаары негеттинип турар.

Ниитиниң чемненилгезин хөгжүдер болгаш улам ыңай сайзырангайжыдар талазы-биле кол кичээнгейни боттуң продукциязын бүдүрериниче угландырган бис. Бо чылдың эрткен тос айларында ону бүдүрер планы 110 хуу күүсеткен бис, ылаңгыя кулинар кылыглары, эзиртпес суксуннар, кондитер болгаш далган кылыглары бүдүрер ажыл улгаткан.

Кооперация садыының структуразында база көскү өскерилгелер бо чылын чедип алдынган. Арага садар магазиннерни 2 катап кызырдывыс, үүрмектеп садар 3 бүдүрүлгениң, ниитиниң чемненилгезиниң база үш бүдүрүлгезин эде дерээн. Амгы үеде 81 бүдүрүлге чулуктар, минералдыг суглар садып турар.

Бистиң республиканың Аъш-чем программазын боттандырарынга белеткел конторазының ажылдакчылары улуг салыышкынны киирип турар. Эрткен айларда белеткелчилер планын 107,3 хуу күүсеткен. Ол үе дургузунда 830 тонна эъттиң чондан садып алган болгаш сайгарган, ол дээрге эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 93 тонна хөй болуп турар. Бо ажылдың түңнелинде хоорайда-даа, көдээде-даа комиссиялап садар магазиннерде эът аймаа чугаалбейн турар. Амгы үеде колбаса кылыгларын хөйнү бүдүрүп садар талазы-биле хемчеглерни ап турар бис.

Республиканың кооператорларының мурнунда сорулгалар ам-даа улуг. Ниити ажылды сегидер, чоннуң садыг хандырылгазын экижидер талазы-биле кылыр ужурлуг ажылдарывыс эвээш эвес. Кооперация шугумунуң дыка хөй магазиннеринде чоннуң чугула херегжел барааннары ам-даа чедишпейн турар, ылаңгыя үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарында ховар безин эвес чүүлдер-биле чамдык райполар чонну чедир хандырбайн турар. Оон-биле чергелештир каржы-хажагай болур, бараан чажырар, садып алыкчылар мөлчүүр, самчыгдал кылыр фактылар ам-даа үндезини-биле читпейн турар. Бо четпестер Респотребсоюз баштаар черин дүвүредип, шыңгыы хемчеглер алырын негеп турар. Ынчангаш моон соңгаар-даа съездиниң негелделеринге, партияның болгаш чазактың доктаалдарынга дүүштүр ажылды эде тургузар ужурлуг бис.

П. ХОДЫРЕВ.
Тыва респотребсоюз баштаар чериниң даргазының бирги оралакчызы.

АЗАСТЫҢ КҮСКҮ ДҮЖҮДҮ

Октябрь эгезиниң даң бажында Азас кыдыын долгандыр кайгамчык ыржым болгаш тааланчыг. Күскү хүннүң баштайгы херелдери кыржаң ак туман өттүр черге дээп эгелээрин билек, амыдырал дирлип, куштар ужуп, оларның үнү эрик чоогунуң аргаларынга чаңгыланып үнер. Одуруган бойдустуң дааш-шимээнинге хенертен моторнуң чидиг үнү база каттыжып, өскелерин база бээр. Ол дээрге Азастың балыкчыларының хүн бүрүдеги ажылынче үнүпкениниң медээзи ол.

Балыкчыларның бригадири Алексей Петрович Булатов болгаш оон бөгүндеги дузалакчызы Юрий Котельников четки салыр, балык тудар черни шилип алганнар. Хөлдүң бо кезээ эң чурумалдыг болгаш онзагай чер. Шала кызыы болгаш ханы эвес. Ийи талазындан арга-арыгга хүрээлеткен чер хөлдү ийи кезекке үзүп турар-даа деп болур. Улуг болгаш Бичии Азастарның аразынга маңаа четкини салырын олар шиитпирлээн. Балыкчылар четкини сугже бүзүрелдиг, билдилиг салып киирип, хемези-биле дүрген эжиндирип, шалыпкын ажылдадырлар. Ынчалзажок четкиниң бирги ужулганы ындыг-ла эки түңнел чок болган.

Балыкчылар аңаа уидаравааннар, шынап-ла күш үндүрбейн байлаңны-даа хөөлбектен ушта албас сен деп үлегер чугаада айытканы дег, белен чүве кайда боор. Ол чарыкче дүрген эжиндирип кешкеш, четкини дүрген кежилдир салган. Ийи дугаарында база-ла улуг олча чок. Балыкчылар улам хынамчалыг, чаа күш-биле четкизин салып, шудургу ажылдап тур. Кижиниң шудургу ижи шынап-ла халас барбас дээн ышкаш, ам-на четки шуут долу чыгыы келди. Улуг-улуг ак-балыктар, шортаннар, барык килограмм хире ала-бугалар хеме кырынче төктүп-ле тур...

Ол хүннүң четки салыры олче чедиишкини-биле доозулган. А балыкчыларга ажыл оон-биле доозулбас. Кежээге чедир шупту балыкты аштап, дузааш, чудуруп чорудары-биле доскаарларга, уруп, аксын дуглаан. Ол хүннүң тывыжы барык 300 килограмм балыкты даарта Тоора-Хемге чедиргеш, Кызылдың балык заводунче агаар оруу-биле чорудар, оортан садыгларже кирер. Чайгы үеде балыкчылар хүнде-барык ийи тонна чедир балык тудуп, ажылдап кылып турган, а бо күскү үеде балык тывыжы эвээжээн-даа болза, планныг даалгаларынга немей балык тударын олар уламчылап турар. Азастың балыкчылар бригадазы чылда 80 тонна балык тудар планын август айда-ла күүсеткен. Оларның ажыл-ижи Аъш-чем программазын күүседиринге улуг болуп кирбишаан, бойдустуң байлаан чонга бараалгадып турар.

А. КРЕСТЬЯНИНОВ.

ЧУРУКТАРДА: балыкчылар бригадири А. П. Булатов; четки салып турары.
Авторнуң фотолары.

«АҢНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ ЧОР»

«Тожу девискээринде бо чылын диин чок» дээн чугаа күс эгезиниден-не дыңналып турган. Аңнап-диңнээр кол-ла черлеринче баш бурунгаар шенелде үнүүшкүннерни кылган кооперация аңныыр-тывыш ажыл-агыйының аңчыларының көрген, билгени-биле «хирелиг-ле-дир» деп ындыг түңнел база кылдынган. Ынчалза-даа исчи-тывышчының «тайганың ыяжы-биле чор, аңның изи-биле чор» деп үлегер домаан база бодаар ужурлуг: чер оранын эки билир, өөренир, эвээш дээш зэй тыртып болбас. Районнуң шыырак аңчыларының бирээзи Ак Лопсан-Базыр кырганның «олурткумас боор, олчалыг боор...» дээри-ле шын. Аңчы дээрге-ле шинчээчи-дир.

Бүгү ажыл-херээ аңныыр-тывыш-биле дорт холбашкан Тожунуң кооперация, Сыстыг-Хемниң күрүне ажыл-агыйларындан бо аңныыр сезонунда тайга-сыннарже алдан ажыг штаттыг аңчылар, оон ыңай «Тоора-Хем», «Май 1» совхозтардан болгаш район төвүнден ийи чүс хире аңчылар аъттанган. Совхозтар боттарының аңчыларын ивн-чары-биле хандырган. Ынчангаш ырак-узак орукка-даа, улуг харга-даа аңчылар белен торулбас. Иви-биле аңнаары ээзинге чиик, хөй олчага база чедирер, ону черге ажаап-карактаары белен.

Чыл бүрү арбын диин турар Серлиг, Баш-Хем девискээри, Кижи-Хем, Хоор-Өөс, Кадыр-Өөс, Кара-Даг дээн ышкаш черлер аңчыларның хонаштурлаа. Барган-четкен черинге хайгаарал кылып чорууур штаттыг аңчылардан өлүк-диин турумчуур, кижи белен барбас чаа черлерни «ажыдарын» хүлээнип алганнары база бар.

Штаттыг бир аңчы-ла сезон дургузунда 2000 рубльден эвээш эвес өлүкту дужаар деп хүлээлге алгаш, аңнап чоруткан. Эки турачы аңчылардан чамдык мергежилдиг аңчылар 1500—2000 рубльдиң өлүүн дужаары-биле кёрээни чарган.

АҢЧЫ МЕРГЕЖИЛИН — АНЫЯКТАРГА

«Тоора-Хем» болгаш «Май 1» совхозтарның хоочун, дуржулгалыг аңчылары Ак Лопсан-Базыр, Михаил Кендеи, Кол Нагазы, Тундума Кумзуяк, Тоора-Хем суурда Хенчемей Бараан болгаш өскелер-даа моон мурнунда чылдарда-ла аныяк аңчыларны эдертип чорааш, оларны аңнаарының нарын аргаларынга өөредип келген. Бо сезонда олар база-ла аныяк оолдар-биле кады чоруткан. Районда тайга-сыннарже үнгүлээн тывышчыларның чеден ажыг комсомолчулар болгаш аныяктар.

А. НУГУУРАК.

НЕГЕЛДЕГЕ ТООМЧА ЧОК

Эргим редакция! Хову-Аксының шаг-төөгүден бээр үндезин чурттакчызы, бо черге төрүттүнген кижи мен. Бок сөөртүр тускай машинада ажылдаандан бээр он ийи чыл болдум. «Тыва кобальт» комбинаттың чуртталга хандырылга килдизиниң коммунал ажыл-агыйын моон мурнунда удуртуп турган даргалары бок сөөртүр черни орук-чирининиң байдалын доктаамал хайгаарап, бичии-ле үрели берген черлерни, оңгул-чиңгил оруктарны септеп-селиир талазы-биле хемчеглерин дарый ап чорудуп турган чүве.

Е. Ф. Сусленников, С. М. Евленкина деп даргалар кирген соонда байдал сыр дедир барган. Бок төгер черниң оруун эде кылыр, бок төп турар черниң девискээрин алгыдар, орукту асфальттаар дугайында айтырыгны чеже-даа катап тургускан. Моон кандыг-даа түңнел чок болган. Орук тар болганындан ийи машина каржып эртер арга чок. Дөш үнер чер база бар.

Кыжын хар чаапкан, чайын чаашкыннап турар үелерде бо орук-биле чорууру айыылдыг боор турар.

Ажылдың участок бүрүзүнге кижи бүрүзү эде тургустунуп, даандырган ажыл-херек дээш ээ-харыысалгазын бедидип турар үеде бо удуртукчуларның ам-даа эде тургустунмайн турары үениң негелдезинге дүүшпейн турар эвес бе?

К. ЧЕЧЕК.

Партийжи информациялар

ПАРТОРГТАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

СЭКП обкому республиканың ортумак болгаш сес чыл школаларында партия эге организацияларының секретарыларының семинарын эрттирген. Партия обкомунуң эртем болгаш өөредилге черлериниң килдизиниң эргелекчизи П. Д. Дамба-Хуурак, Тыва АССР-ниң Чырылдыышкын министри Н. С. Конгар, Тыва АССР-ниң профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле эргелелиниң начальниги Я. В. Сарбаа, ВЛКСМ обкомунуң секретары Л. А. Мочаловская болгаш өскелер-даа илеткелдерни аңаа кылган. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң школаларда партия организацияларының, үлүс өөредилге ажылдакчыларының мурнунда салган сорулгаларын ону амыдыралга боттандырарда канчаар эде тургустунарын, чүнү кылырын олар тодаргай чугаалаан. Ол ышкаш ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының күүсеттиниип турарының байдалын, бо талазы-биле партия эге организациязының кылыр ужурлуг ажылдарын тодараткан.

СЭКП обкомунуң ниити килдис эргелекчизи В. Г. Заворотный, партия обкомунуң инструкторлары Х. Б. Сагаан-оол, В. Г. Глухов олар партия организацияларының хүлээп алганы шиитпирлериниң күүселдезин болгаш контролюн сайзырангайжыдарының, херектер эмгелелиниң, коммунистерниң СЭКП Уставының негелделерин сагыырының, партия хуралдарын эрттирериниң практиказының айтырыгларының дугайында илеткелдерни кылган.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К.-Х. Ооржак семинарга чүве чугаалааш, партия организацияларының, эде тургустунуушкун, өөредилге-кижизидилге ажылын экижидер, школа реформазын боттандырар талазы-биле сорулгаларынга доктаап, кылыр ужурлуг ажылдарны чугаалаан.

Семинарның киржикчилери Кызылдың № 2, 4, 15 школаларынга, № 1, 4 профтехучилищелерге барып, ында өөредилге-кижизидилге ажылдарының байдалы-биле таныжып, боттарының арга-дуржулгазын солушкан.

АКТИВКЕ ДАЯНГАШ

СЭКП Улуг-Хем райкому болгаш республиканың Журналистер эвилели «Улуг-Хем» солуннуң редакциязынга районнуң партия активиниң киржилгези-биле каттышкан летучканы эрттирген.

Партия райкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи К. Л. Лапча бодунуң допчу илеткелинге көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин үениң негелдезинге дүүштүр организастаар талазы-биле солуннуң чамдык көдүрген айтырыгларын сайгарып көрүп, чарыштың мурнакчыларын көргүзүп турарын демдеглээн. Ынчалза-даа аңгы-аңгы участоктардан бижиттинген дыка хөй материалдарның ханы анализи чок, четпестерниң үнүп турар чылдагааннары тайылбырлаттынмаан болур. Солун кандыг-бир чугула айтырыгны эгелеп бижээш, ону эчизинге чедир анализтеп көрбес, тодаргай чугаа чоруптас, солун арнында бижип турар авторларның иштинде районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынындан, совхозтарның тускай эртемниглеринден кижилер эвээш.

СЭКП обкомунуң парлалга секторунуң эргелекчизи В. Чадамба, журналистер К. Чөреве, К. Оюн, Ч. Сотпа болгаш өскелер-даа боттарының саналдарынга солуннуң арыннарынга дүргедээшкин, эде тургустунуушкун дугайында материалдар ханы утказыг, тодаргай угланыышкынныг, чугула айтырыгларны көдүрген болур ужурлуг дээрзин чугаалааннар. Ол айтырыгны чедир шиитпирлээринге редакцияның журналистер коллективинге партия райкомунуң деткимчези херек. Районнуң тускай эртемниглериниң, удуртукчу ажылдакчыларының иштинден солуннуң шугумчулелдиг материалдарынга харыы бербес, ону шоолуг тооп көрбес чоруктар ам-даа бар. Журналистер эң ылаңгыя көдээ ажыл-агый айтырыгларының допчулалдарын кылырынга, кадрлар айтырыгларынга тускай эртемниглерниң киржилгезиниң дугайында айтырыгны база тургусканнар.

Каттышкан летучканы партия райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Ооржак чоруткан. Ол бодунуң саналынга солуннуң арыннарынга доктаамал чырыттынган турар ужурлуг көдээ ажыл-агыйның чамдык темаларын чугаалаан. Ол дээрге малга быжыг чем-суурун тургузары, мал чеминиң бүгү хевирлерин камныг ажыглаары, мал бажын өстүрериниң айтырыы, көдээ ажыл-агыйны башкарарының талазы-биле партия организацияларының ажылдары. Редакцияның журналистер коллективи ол бүгү айтырыгларны автор активиниң, көдээ бижикчилерниң калбак киржилгези-биле чедиишкинниг шиитпирлеп болур.

В. ФИЛИППОВ.

ЗВЕНОНУҢ ЧЕДИИШКИНИ

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунда коммунист Сергей Мөчек удурткан ботурулга-чарылгалыг тараажылар звенозу күскү дүжүт ажаалдазының түңнелдери-биле бедик көргүзүглерни чедип алган. Звено план ёзугаар бир гектардан-на 19,6 центнер кызыл-тас дүжүдүн алыр турган, херек кырында 36,4 центнерни ажаап алган. Звено кежигүннеринден тараажылар Чылбак-оол Анайды болгаш Бүрүткел Ооржак олар өскелерге үлегерлиг ажылдааннар.

Оон аңгыда ук звено бо чылын чаңгыс чылдыг сигенниң бир гектарындан-на 23 центнер дүжүт алыр турган, 30,3 центнер дүжүттү ажаап алган.

В. ХОМУШКУ.

И. А. Лихачев аттыг автомобиль заводунуң ийи муң хире мурнакчы бүдүрүлгечилери боттарының хууда чыл планнарының күүселдезин доозупканнар. Ам бүгү цехтерде куженииишкинниг күш-ажыл чорup турар.

ЧУРУКТА: «ЗИЛ-4331» маркалыг чаа автомобильдер автомашиналар чыып, эптээр корпустан үнгеш, чурттуң автоажыл-агыйларынче чорупталар.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникаы.

АМЫДЫРАЛГА ШЫЛГАТТЫНГАН ТЕОРИЯ

Сураглыг америк экономист болгаш публицист Поль Суизи чоокта чаа мынча деп бижээн: «К. Маркс мөчээниниң сөөлүнде чүс ажыг чыл эрткенде, шажынчы азы шажынчы эвес кандыг-бир өске идеяларга бодаарга, марксизм... улам-на бүгү талалыг апарган деп хөөрединшкин чокка ам чугаалап болур бис».

Карл Маркс биле Фридрих Энгельс аңгы демиселиниң төөгүлүг дуржулгазынга болгаш кижи төрелгетенниң мурнакчы угаан-бодалының чедиишкиннеринге даянмышаан, ниитилел хөгжүлдезиниң боттуг хоойлуларын ажыткаш, капитализмден оон дыка бедик коммунистиг чадаже ниитилелдиң шилчиириниң чайлаш чогун теория талазы-биле шынзыткан дээрзин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге хүлээп алганы оон Программазының чаа эдилгезинде онзалап демдеглээн. Оларның өөредии В. И. Ленин төөгүнүң чаа байдалдарында улам хөгжүткеш, ол үениң үндезини айтырыгларынга харыыларны берген, социалистиг революцияның болгаш социалистиг тургузуушкунунуң теориязы-биле, дайынның болгаш тайбыңның айтырыгларының эртем ёзугаар системазы-биле ажылчын шимчээшкинин чепсеглээн.

Ленинизмни амгы үениң марксизми деп адап турар. Буржуаз «марксологтар» биле «ленинноведтер» янзы-бүрү хоозун чылдактар-биле ленинизмни марксизмге удурланыштырарын оралдажып келген. Чижээ, олар Маркстың өөредиин барыын чүк сайзыралының продуктузу болган, а ленинизм Россияның революстуг шимчээшкининиң тускай байдалдарында тывылган деп бадыткап турарлар. Россияга ажылчын шимчээшкини база барыын чүк сайзыралынга үндезилеп өскүп үнген, ынчангаш пролетар шимчээшкининиң чарылбас тургустунган кезээ болу берген деп төөгүлүг фактыны олар барымдаалавайн турар.

Марксисчи-ленинчи өөредиг эргижирээн, «модадан» үнген дээрзиниң дугайында хоозун меге чугаа оон удурланыкчыларының аразында калбаа-биле нептерээн. Ынчалза-даа аңаа олар боттары безин бүзүревес чадавас боор. Империалистиг күрүнелер эргижирээн идеялар-биле демиселге канчаар-даа аажок хөй акша-хөреңгилерни чарыгдаарлар бе, ынчаш? Марксизм-ленинизмге удур демиселге чүгле буржуаз эртемденнер эвес, харын күрүне ажылдакчылары база киржип турар. Ынчалза-даа ол эң улуг өөредигге удур оон дайзыннары аажок халдаан тудум, ол улам быжыг салдарлыг болу берген.

Марксисчи-ленинчи өөредиг кызыгаар чок күштүг, чүге дээрге ол кончуг шын. Оон дээди болгаш кара чаңгыс үнелел барымдаазы ниитилел-экономиктиг хөгжүлдениң боттуг чорудулгазынга шуут дүгжүп турары болур. Марксисчи-ленинчи эртем төөгүнүң чаа үе-чада бүрүзүнде тодаргай байдалдың тодаргай анализин барымдаалаар. Ол эртем экономиктиг болгаш политиктиг күштерниң онзагай байдалын база оларның аразында харылзаазын боттуу-биле барымдаалаарын, ниитилел болуушкуннарын материалистиг ёзу-биле шинчилээрин, оларны шимчээшкининг кылдыр көөрүн, кайы-бир ниитилел күштеринге аңгы талазы-биле тодаргай үнелелди бээрин, кайы-бир аңгылар кандыг эрге-ажыктарлыг болуп турарын билип алырын негээр. Моон дугайында В. И. Ленин мынча деп бижээн: «Кижилер кандыг-даа мөзү-шынар, шажын-чүдүлге, политика, социал чугаа-домактарының, медеглелдериниң, аазаашкыннарының артында турар кайы-бир аңгылар эрге-ажыктарын тыварын өөренип албаан шаанда, политикага олар мегеледириниң болгаш боттарын мегелеттинериниң кезээде-ле мелегей кичыгдааннары болуп келген болгаш кезээде-ле болуп артар» (ЧДЧ, т. 23, арын 47).

Аңгы-аңгы аңгыларның эрге-ажыктарын шын билип алыры дээрге мөлчүкчү аңгыларның болгаш оларның идеологтарының харам чокка аажок нептередип турар хоозун мегелээшкиннеринден боттарын чайладып алыры болур. Амгы буржуаз ниитилелде аңгы чөрүлдээлерин узуткаарының дугайында бүгү-нити чаагай амыдыралды чедип алырының дугайында, бүгү кижилерниң деңге байып болур аргаларының болгаш оон-даа өске чүүлдерниң дугайында империалистиг пропаганданың калбаа-биле чарлап турары хоозун даап бодаан бодалдарны бөрта сактып чугаалаарга-ла четчир. Ынчаарга херек кырында, бир талазында миллионерлерниң болгаш миллиардерлерниң улуг эвес бөлүү-биле, өске талазында кончуг хөй ажылчы массаларның аразында ылгал үргүлчү улам улгадып турар. Хөреңгитен аңгыларның байлаы-биле холбаштыр миллион-миллион кижилерни оран-суур чок, түреңги амыдыралче чыгап турар ажыл чок чорук доктаамал өзер. Өскүп үнгениниң түңнелинде чаа ниитилел тургузуу тургустунар ужурлуг социал революцияларның чайлаш чок болурунуң дугайында Маркс биле Лениниң баш удур чугаалаан чүүлдерин үндезин чок деп санап, оларны «бурүүдадырып» буржуаз «шугумчулекчилер» оралдажып турар. Ол дээргилер Маркс революцияларны хамыктың мурнунда эң-не сайзырангай капиталистиг чурттарга тиилээр деп манап чораан, а ол чурттарга революциялар болбаан болгай дижип турарлар.

В. И. Ленин революстуг чаза шавыышкыннарны баштай империалистиг системаның эң-не кошкак черлеринден маңаар херек деп онзалап демдеглээш, социал революцияларының тиилеп болурунуң дугайында айтырыгны улам тодараткан.

Лениниң шак ол баш буруңгаар айыткан чүүлү херек кырында бүрүну-биле бадыткаттынган. Ниитилелдиң капитализмден социализмче шилчиирин эгелээн, Россияга болган Октябрьның социалистиг Улуг революциязының сөөлүнде дыка хөй чурттарга социалистиг болгаш национал-хостаалгалыг революциялар болгулаан. XX векте социал революциялар кажангызындан-даа артык хөй болган.

Капитализм амдыызында ам-даа аажок күчү-шыдалдыг болуп турар, ынчалза-даа кижи төрелгетенниң төөгүзүнде эң сөөлгү ол мөлчүкчү тургузугну буруудаткан шиитпкелин төөгү шагда-ла үндүрген. «Капитализмниң төөгүзү — ол дээрге оон кол чөрүлдээзиниң — бүдүрүлгениң ниитизиниң болуру биле шиңгээдип алыышкынының хуу капиталистиг хевириниң аразында чөрүлдээниң ханылааның ажылчын аңгының болгаш бүгү ажылчы чонну мөлчүүр чоруктуң күштелгениниң, күш-ажыл биле капиталдың дарлатканнар биле дарлакчыларның аразында демиселдиң чидигленгениниң төөгүзү-дүр, ол дээрге экономиктиг кризистерниң, социал-политиктиг силгиишкиннерниң, күш-ажыл кижилеринге санап четтинмес ядарал-хоозуралдарны чедирип турар эжелекчи дайыннарның болгаш месилдежиишкиннерниң төөгүзү-дүр» — деп СЭКП-ниң Программазында онзалап демдеглээн.

Революстуг чорудулганың хөгжүлдезин болгаш капитал чурттарында болуп турар буураашкыннарны империалистиг пропаганда совет болгаш оон-даа өске коммунистерниң «хора чедирип турары-биле» тайылбырлаарын оралдажып турар. Шак ындыг тайылбыр чүгле кара сагыштыг, чөптүг эвес чорукту херечилеп турар. В. И. Лениниң мерген сөглээни-биле алырга, капитализм чаа тургузугнуң кезектерин боду тургузуп алыр. Бүдүрүлге-биле кижилерниң күш-ажылын ниитилештирбишаан, капитализм социализмче шилчииринниң баштайгы боттуг үндезиннерин белеткээр, ынчангаш социализм ажылчы чоннарның калбак массаларының идепкейлиг революстуг демиселиниң түңнелинде тыптып келир.

Марксизм-ленинизмниң амыдыралчы улуг күжү болза чамдык кижилерни өске кижилерниң кулданырындан, өлүм болгаш үрегдээшкиннер болдурар дайынныг үскүлежиишкиннерден, хөй чүс чылдарның социал ядарал-хоозуралдан хостуг, социал чөптүг тургузугну тургузары — кижилерге таарымчалыг эң-не чаагай сорулганы эртемге үндезилээнинде болур.

Степан ТИТАРЕНКО,
төөгү эртемнериниң доктору.
(ПМА).

ШАҢНАЛ ТЫПСЫРЫ: ооң чурумун шын сагып турар бе?

Төрээн чурттуң шаңналы хамааты бүрүзүнге байырлал. Шаңналды эң тергиин ажылы, төлептиг чоруу, маадырлыг ажыл-херээ дээш хамаатыларга берип турар. Бөгүн ооң доллуруушкунунуң дугайында чугаадан кылып көрээлиңер. Чүге дээрге, шаңналче кииререниң база ону тыпсырының чурумнарын чамдык районнарда хажыдып турар.

Республиканың чурттакчыларынга эң хөй тыпсып турар шаңнал — хөй уруглуг иелерге орденнер болгаш медальдар. 40 чыл дургузунда бистиң республиканың иелери ооң-биле шаңнадып келген. Ындыг турбуже ам-даа частырыглар бар болуп турар.

Бо ажылда бир четпес чүве чүл дээрге, шаңналче иелерниң аттарын озалдадып киирип турары. Уруг төрүттүнген соонда чогуур хуусаазында шаңналче киирбес болза, ол дараазында уруг төрүттүнерге мурнуку шаңналын албайн баар болгай. Ону «Иениң алдары» орденниң Статузунда база «Иениң медалы» медальдың Дүрүмүнде көрген. Чижек кылдыр көрээлиңер. Бай-Тайга районда хамааты А. Күргек 5-ки болгаш 6-гы уругну божаан соонда ону шаңналче киирбээн турган, аңаа чүгле 7-ги уругну божуурга, ынчан 7 уруг божаан болгаш кижизиткен дээш тыпсыр медальды тывыскан. Хары угда ийи-үш шаңнал тыпсып болбас. Улуг-Хемде хамааты З. Билдий-оол база чүгле 8-ки уруг божааш, шаңнаткан.

Чамдык таварылгаларда иелерни шаңналга киирип турган, оларның мөзү-шынарын өөренип көрбейн баргылаар таварылгалар бар. Ооң уламындан шииттирген ийикпе ие эргезин казыткаңнар, уруглары кем-херек үүлгеткеннер шаңналга кире бергилээр. Ол дээрге социал хандырылга ажылдакчыларының (хөй уруглуг иелерниң учёду ында), райкүүскомнарның кошкак ажылының түңнели-дир. Шаңналды чүгле божааны дээш эвес, уругларны төлептиг кижизиткени дээш тыпсыр дээрзин утпаза чогуур. Ол ышкаш районнарга социал хандырылга килдистери, улус өөредилге килдистери, назы четпестер херектериниң талазы-биле комиссиялар болгаш инспекциялар бир демниг ажылдаар ужурлуг. Олар «берге» өг-бүлелерни билир, оларның амыдыралы, ажылы-биле таныш. Шаңналче киирерде дугуржуп, сүмележип болур.

Ооң аңгы четпестерниң болуп турар чылдагааны — социал хандырылга килдистериниң ажылдакчыларының доктаамал солчур чоруу. Оларның-биле бо ажылдың кол утка-шынарын чедир таныштырбайн баргылаар. Ооң түңнелинде шын эвес бижидилгелер болгулаар-дыр. Чижээ, Улуг-Хем райондан келген бир документиде «Иениң медалы» медальдың III чергези-биле шаңнаар дугайында одуруглар кирген. Херек кырында ындыг медаль чок, II болгаш I чергелер бар. Ынчангаш, социал хандырылга ажылдакчылары «Маадыр-ие» ат дугайында Дүрүмнү, «Маадыр-ие» орденниң Статузун, «Иениң медалы» медальдың дугайында Дүрүмнү, хөй уруглуг иелери шаңнаарының дугайында Инструкцияны база өске-даа хоойлужудулга актыларын ханы таныжар хүлээлгелиглер.

Районнарның социал хандырылга килдистери иелерниң учёдун доктааттынган дүрүм ёзугаар кылган дептерге чаңгыс аай хевирлиг кылдыр доллуруп турар. Божаан ие кирүне дузаламчызы дилеп келирге-ле ол дептерни доллурар. Ооң түңнелинде чыл төнергеле шаңнадыр ужурлуг иелерниң аттары, саны билдинип келир. Үнген чылда шаңнадыр ужурлуг иелерниң даңзызын тургускаш, райкүүскомнар Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң доктаамал комиссиялар болгаш шаңналдар килдизинче киирер ужурлуг. А чогуур үезинде шаңналче кижи киирбейн барган, ол кижи боду сагындырбады дээр хөөннер бар, ол шуут шын эвес. Бо ажылды кымның-даа сагындырыы чокка райкүүскомнар боттары кылыр ужурлуг.

Шаңнатканнарның материалдарын киирип тура шын эвес бижидилгелер кылыр, частырыглар эрттирер чоруктар ам-даа бар дээрзин чугаалаар апаар. Чамдыкта фамилияларны, аттарны, ада аттарын шын эвес бижиир, анкеталарны хол-биле доллурар чоруктар бар. Маңаа мындыг чижекти киирип болур. Чөөн-Хемчик районда Клара Монгуш деп иениң адазының адын 6-гы болгаш 7-ги уругларны божаанда Шөмбуловна деп киирген, а 8-ки уруг дээш шаңнал тыпсырда Хертековна апарган.

«Күш-ажылдың хоочуну» медальче киирип турар үеде база ындыг хажыдыышкыннарны кылып турар дээрзин чугаалаар апаар. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1983 чылдың августа үндүрген Чарлыын ёзугаар ук медаль дугайында Дүрүмге дыка өскерилгелер киирген. Ол Дүрүм ёзугаар хоочунга ук медальды чүгле пенсияже үнерде эвес, а ажылдап турар үезинде база тыпсырын көрген. Оон аңгыда ук кандидатураны күш-ажылчы коллективке чугаалажып көөр болгаш аңаа идип үндүрер ужурлуг. Ол шаңналдарны анализтеп орарга, удуртукчу ажылдакчылар хөй болур, а хөй чыл дургузунда ак сеткилдиг ажылдап келген ажылчыннарны уттуп тургулаар.

Шаңналче улус киирип тургаш, чамдык таварылгаларда организацияның, бүдүрүлгениң албан чериниң адын шын эвес бижиир чоруктар бар. Оон аңгыда аты солуттунган черлерниң эрги аттары-биле база киирип турар боор-дур. Кижиниң кылып турар ажылын айтырда ооң штатта көрдүнген дужаалын айтыр херек, оон башка чамдык таварылгада көрдүнмээн дужаалды айтыр ийикпе дакпырлап ажылдап турар дужаалын бижип каан болгулаар.

Хоочуннарга шаңнал тыпсып тура, ооң аныяктарга салдарының дугайында база бодаар херек. Ол шаңнал чүгле ооң ээзин эвес, ооң коллективиниң чоргааралын болдурар кылдыр организастаар херек. Ынчангаш кандидатураларны шилип тура, төлептиглерниң төлептиин киирери чугула.

Шаңналды байырлыг байдалга тыпсыр. Ону культура ордуларынга, бүдүрүлгелерниң кызыл-булуңнарынга аныяк салгалдың киржилгези-биле тыпсыры көрдүнген. Оларны коллективчи болурунга, күш-ажылга ынак болурунга, бодунуң мергежилинге хандыкшырынга дузалаар. Маңаа чечектер тутсуп, улуг эвес белек берип болур. Тывыстынган шаңналды кеску болдуразы чугула.

«ССРЭ-ниң күрүне шаңналдарын тыпсырының чурумунуң дугайында» Дүрүмде ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң өмүнээзинден орденнер, медальдар, хүндүлел бижиктер, хөрек демдектери тыпсыр ужурлуг кижилерни көрүп каан. Ындыг-даа болза, чамдыкта ону тыпсырын төлээлетпээн кижилер-даа тыпсы бээр таварылгалар бар, оон чайлаар херек.

Шаңналды тыпсырының хуусааларын эрттирер чоруктар база бар болуп турар. Чарлык үнген соонда бир хуусаа дургузунда ону ээзинге тывыскан турар ужурлуг. Хурал соонда ооң протоколун тургускаш, Президиумче чорудар херек. Чөөн-Хемчик районга кылган хыналда соонда 50 ажыг шаңналдарны чыл чедир тутканы илерээн. Чогум протоколдарны тыпсыпкан деп үе-шаанда шын эвес киирген болган.

Райкүүскомнарның үндүрүп турар шиитпирлеринде шын эвес чүүлдер бар. Чижээ, Чөөн-Хемчик райкүүскому ындыг-ындыг иелерни шаңнаар деп шиитпиринде бижип турар. А шаңнаар дугайында Чарлыкты Дээди Советтиң Президиуму үндүрер, а хоорайкүүскому чүгле шаңнаарын өөренип көөр дугайында дилег киирер. А чамдык черлер ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыынга даянып тура, ооң кажан үнгенин шын эвес айтыр таварылгалар бар. Чижектер: Бай-Тайга райкүүском хөй уругларлыг иелер шаңнаар — бижик киирерде ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1974 чылдың июнь 8-те Чарлыынга, Тожу — 1947 чылдың июнь 8-те Чарлыынга, Таңды — 1944 чылдың июнь 14-те Чарлыынга үндезилээнин айтып турар. А херек кырында «Маадыр-ие» атты тургузар, «Иениң алдары» орденин тургузар дугайында Чарлык 1946 чылдың июль 8-те үнген, а 1944 чылдың август 18-теги Чарлык ёзугаар ол шаңналдар дугайында Дүрүм үнген. Ынчангаш бо Чарлыктарның кайызынга-даа даянып болур.

Күүскомнарның шиитпирлеринде коштунган анкеталарга таңма базар херек. Чамдыкта анкетада айытканы-биле райкүүскомнуң шиитпиринде аңгы-аңгы медээлер кирген болур. Маңаа кайызын-даа барымдаалаары билдинмес болур. Ынчан Президиум ындыг документилерни дедир чорудуп турар, а хуусаа узаар.

Бо четпестерни дарый чайладыр талазы-биле хемчеглерни күүскомнар алыр ужурлуг.

Н. ЛОПАЕВА,
Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң юристконсультантызы.

Хамааты камгалалы

ХИМИКТИГ ЧЕПСЕК, ООН КАМГАЛАНЫРЫ

Химиктиг чепсек дээрге хораннаар бүдүмелдерден тургустунган болгаш оларның дузазы-биле ажыглаттынар хораннаар химиктиг каттыжышкыннар болур. Химиктиг хораннаар бүдүмелдер боттарының хораннаар шынарының талазы-биле өске хораннаар бүдүмелдерден ылгалдыг. Олар агаар-биле кады янзы-бүрү бүдүрүлге болгаш чуртталга бажыңнарынче, эки дуглаар кылдыр кылбаан камгалал черлеринче киргеш, ында туруп турар кижилерни хораннаптып болур. ол бүдүмелдерниң хораннаар дээштиин үр үе дургузунда артып каар болгаш оларның хораннаар бузу хат уу-биле ырап тарааш, таварышкан-на девискээрлерни, камгалал чок кижилерни хораннаптар.

Оон аңгыда ол бустардан хораннаңган агаарны киир тыныпканда, каракка, кешке, ыдык-хепке дээгенде, хораннаңган аъш-чемни чип, суук чүүлдерни ижипкенде хораннап болур. Хораннаар бүдүмелдерни кижиниң организминиң хораннаар дээштиг шынарының талазы-биле: нерв системазын, кешти хораннаар, ниитизи-биле хораннаар болгаш тыныш бачыдадып девидедир деп дөрт бөлүкке хуваар. Тодаргай көрүп көрээли. Нерв системазын үрегдеп хораннаар бүдүмелдерни Зарин, Зоман деп адаар, өң-чүзүнү, чыды чок, тынар органнар дамчып хораннаар суук чүүлдер болур. Ниитизи-биле хораннаар бүдүмелге синильдиг кислота хамааржыр. Ол база-ла өң-чүзүнү чок суук чүүл, кижилерни, дириг амытаннарны тынар органнар дамчааш хораннаптар.

Кешти хораннаар бүдүмелди иприт дээр, ол үстелчек суук чүүл, горчица чыттыг, хөрзүнге, резинага, доозуга, ышкашка, кешке, хепке, аъш-чем аймаанга сиңип киргеш, хораннаар шынарлыг. Тыныш бачыдадып девидедир бүдүмелге фосген деп адаар өң-чүзүнү чок, агаардан аар, дүдүй берген сиген чыттыг хоран-газ хамааржыр.

Химиктиг хораннаашкындан камгаланып болур. Чогуур негелделер ёзугаар дерип кылган коллективтиг камгаланыр черлерге болгаш машина гаражтарының, ниитиниң чемнеринге черлериниң, кинотеатрларның, садыг бүдүрүлгелериниң дерип кылган подвалдарны, өске-даа коллективтиг камгаланып болгу дег черлерни ажыглап болур.

А. ДЫРТЫП-ООЛ,
профэвилелдериниң область чөвүлелиниң хамааты камгалал штавының начальниигиниң дузалакчызы.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

АГИТАВТОБУС ОРУКТА

АРАГА ИШПЕС АМЫДЫРАЛДЫ БАДЫТКААР ДЭЭШ ТЕС-ХЕМ РАЙОННУҢ ЧУРТТАКЧЫЛЫГ ЧЕРЛЕРИНДЕ КАНДЫГ АЖЫЛДАР КЫЛДЫНЫП ТУРАРЫЛ?

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура район ниитилели чээрби үш эге организациядан [illegible]тургустунган, беш чүс ажыг кежигүннүг. Боттарының мурнунда салдынган сорулгазын багай эвес күүседип турар эге организациялар ында бар. Оларның бирээзинге «О. Шынаа» совхозта Н. И. Шөмбүл удурткан эге организация хамааржыр. Арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң бо эге организациязы О. Шынаа кожээ Советиниң девискээринге хөй-ниити организациялар-биле кады демнежип харылзаалыг ажылдап турар. Ону совхозтуң ажыл-ишчилериниң бөгүнгү амыдыралындан көрүп болур. Арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң республика чөвүлелиниң организастап тургусканы агитация автобузунуң кежигүннери кожээ Советтиң девискээринге чорук, кадык-чаагай амыдыралды тургузар дээш ында кандыг хемчеглер алдынып турарын сонуургадымыс.

Суурнуң тос агитквартталдарга чарган. Чон ортузунга кижизидилге ажылы чорударының төвү ол болуп турар. № 1 «Чыжырганa» агиткварталды көрүп көрээлиңер. Башкы Ч. Б. Кууларның удурткан бо агиткварталдың актив ажыл-амыдыралга араганың хоразын тайылбырлаар улуг ажылды чоруткан. Кожээ Совет депутады башкы Г. У. Биле-оол суурда «Шевер холдар» бөлгүмүн удуртуп турар. Аныяк авалар аңаа күзелдии-биле кээп, аргыырының, даараарының уран аргаларын шиңгээдип ап турарлар. Ол бөлгүмнүң киржикчилериниң кылыглары чүгле районга эвес, республика делгелгелеринге безин көрүп болур.

Клуб директору — аныяк специалист. Культура одаа культура-массалыг ажылдарының хөй тала[illegible], кижизидикчи утка-шынарлыг болурунче улуг кичээнгейни угландырып турар. Ажыл планын солун кылдыр тургускан болду. Шин тургузарын көрүп турар. Суурнуң хөй-ниити организацияларының демнежип чорудуп турар ажылының дээштиин ниитизи-биле багай эвес. Совхозунуң ажыл-ижинге киришпейн турар аныяктар мында чок. Күш-ажылда хаара туттунмаан үш хире аныяк кижини ажылга дарый киирип бижыглаарын ажыл-агыйның удуртукчулары аазаан. Агитавтобустуң кежигүннери-биле чорук турган нарколог эмчи Н. С. Монгуш хыналда-шинчилгелерни чоруткан. Байдалы арага аарыындан дарый эмнээри негеттинип турар кижилер суурда чок.

Суурнуң нити байдалы-биле танышкан соонда, агитавтобустуң киржикчилери кежээ клубка чоннуң нити хуралын эрттирген. Аңаа санал бергеннер хөй-ниитиниң корум-чурумун хажыда бээр чоруктарның мооң мурнунда чылдарда турганын чугаалап, байдал ам экижээнин демдеглеп турганнар. Арагалаар чоруктар-биле демиселди күштелдиргениниң түңнелинде ындыг хажыдыышкыннар болбастаан. Совхозтуң ажыл планын күүседиринге оон салдарлыг болуп турары чугаажок.

Агитавтобустуң киржикчилери «Кызыгаар», Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозтарга база четкен. Арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозта эге организациязын школа директору К. И. Комбу удуртуп турар. Школаның башкылары шупту ук ниитилелдиң кежигүннери болуп турар болгаш ооң ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Арага ижеринге сундулуг кижилерни арага аарыындан эмнедип, амыдыралдың шын оруунче киирер, араганың хоразын оларга тайылбырлаар, суурнуң хөй-нити амыдыралынга оларны киириштирер кижизидилге ажылын чоруткан. Оон түңнелинде дөртен кижиниң учёттан үндүрген. Ынчалзажок хөй-ниитиниң черинге эзирик кеступ келир ийи-чаңгыс кижилер бар. Ынчангаш профилактиктиг ажылдарны ам-даа күштелдирери негеттинип турар.

«Кызыгаар» совхозта хөй-ниитиниң корум-чурумун база сөөлгү үеде экижээн. Партком секретары С. С. Салчак биле арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң ук совхозта эге организациязының даргазы М. С. Сакпай чоннуң дыштанылгазын ажыктыг, солун болдурар дээш культура-массалыг хемчеглерни канчаар чорудуп турарын, ажыл планын агитавтобустуң киржикчилеринге көргүзүп таныштырган. Хажыдыышкын кылып турганнар база бар. Оларны чон мурнунга тургузуп, чогуур хемчеглер онаап турган. Чижээ, Т. Шойдак хойтпак тип турганы дээш чон мурнунга харыылаар ужурга таваржыкан. Хажыдыышкын кылганы дээш ол 50 рубльге штрафтаткан. М. Чигжит дээрзин пиво салып турганы дээш коллективиниң мурнунга сайгарган.

Бо суурда агитквартталдар ажылы ниитизи-биле черле багай эвес. Олар — чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылы чорударының ёзулуг төвү болуп турар. № 8 агиткварталда он тос бажың бар. Башкы З. И. Лайдыптың удурткан бо агиткварттал — совхоз төвүнде эки ажылдыг агитквартталдарның бирээзи. Оон-биле кады клуб чөвүлелиниң ажылы эки дээрзин аңаа чорук турган эскердивис. Совхозтуң культура одаанда янзы-бүрү клубтар ажылдап турар. Ооң киржикчилери хөй. «Кызыгаар» совхозтуң дирекциязы культура одааның ажылын экижидеринге чогуур кичээнгейни угландырып турар болгаш улуун кииштирип келген. Клубтуң септелгезин чорутканы эки.

Самагалдай суурда арага ижеринге сундулуг, уругларының кижизидилгезинче сагыш салбас өг-бүлелер-биле агитавтобустуң киржикчилери тус-тусту беседалашкан.

Агитавтобустуң киржикчилери арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң район активиниң партком секретарьларының, күүском даргаларының семинарын эрттирген. Арага ишпес амыдыралды бадыткаар дээш моон соңгаар канчаар ажылдаарын олар аңаа дугуржуп сүмелешкеннер.

К. САГДЫ,
Арага ишпес чорук дээш демиселдиң бүгү-эвилел эки тура ниитилелиниң Тыва республика чөвүлелиниң инструктору.

СОЛУН ЭРТКЕН

Шуй суурда М. Донгак удурткан профилактика чөвүлели арага ишпес амыдыралды бадыткаарынче угланган темчеглерни ап чорудуп турар. Чижээ, куда-дой болуп турар үелерде кожээ Советтиң чаңында бо профилактика чөвүлели аңаа киржип, ону башкаржып эрттирер чаңчылдыг. Оон соонда оон канчаар эртекенин олар кожээ Советке чугаалажып турар. Арагалаар чоруктар-биле демисел күштелген үеден бээр кудаларны арага ишпес кылдыр эрттирери көрдүнген. Оон бээр элээн үе эрткен, аныяктарның кудазын ынчаар эрттирери чаңчыл апар чыдар. Ылангыя чоокта чаа эрткен комсомолчу кудалар солун болган. Сарлык кадарчызы Тимур Сүрүн биле Айланмаа Хертектиң, чолаачы Артём Салчак биле Роланда Саая оларның кудалары арага ишпес байдалга хөглүг болуп эрткен. Кудаларга чалаткаңнар мөгелерниң хүрежин сонуургаан. Ооң соонда эң херээжен улустуң чадаг чарыжы болгаш өске-даа оюннар болган. Кудалар аъттар чарыжы-биле доозулган.

А. КАНЧЫЫР.
Бай-Тайга район.

СӨӨК-ЯЗЫ ЫЛГАЙ КӨРҮҮШКҮНҮ

ТОКИО. СЭТА-ның корреспондентизи Сергей Логачевтуң дамчытканы болза: «Дээрги премьер-министр! Үш уругларны өстүрген херээжен кижи силерже чагаа бижип тур. Бис — япон хамаатылар болгаш айну деп улуска хамааржыр бис. Японияның конституциязында кижиниң кол эргелерин бүгү хамаатыларга магадылаан деп бижээн. Ынчалза-даа мээң уругларым бак көрүүшкүнден болгаш дорамчылаашкындан хүн бүрүзүнде чыгы ыглажып турар. Япон нацияның «чаңгыс аайлыының» болгаш бистиң чуртувуста сөөк-язы ылгай көөр чоруктуң чогунуң дугайында силерниң сөөлгү медеглелиңерге мен кызыгаар чок килеңнеп тур мен».

«Асахи» солунда парлап үндүрген бо чагааны япон чазактың баштыңынга 46 харлыг Санаэ Огава бижээн. Ийи оглу болгаш уруу-биле Хоккайдо ортулукта Саппоро хоорайда ол чурттап турар. Аңаа бир шагда япон ортулуктарга калбаа-биле чурттап чораан хөй санныг айну деп улус чурттап чораан. Ынчалза-даа оларны сөөлгү үеде архипелагтың эң-не үнүш-дүжүткүр эвес соңгу районнарынче кызып үндүрүпкен.

Соңгу Америкада индейлерни ышкаш айнуларның балыктаар болгаш аңнаар черлерин хунаап алгаш, оларны тускай резервацияларга тургузуп, оларны кырлып өлүрүнче албадап турар. Ол улустуң төлээлекчилерин ажылга хүлээп алырындан барык-ла бүгү черлерде ойталап турар. Өөредилге черлериниң хөй кезииниң эжиктери оларга хагдынчак. Айнуларның хөй кезии эге билиг безин чедип албаан.

Амгы үениң япон ниитилелинде айнуларны кызагдап турарының хөй санныг болгаш эки билдингир херечилерин барымдаалап көрбейн премьер-министр Я. Накасонэ парламент индириниден чоокта чаа Японияда «биче улустар» чок, ындыг болганда национализмның аайы-биле кандыг-даа ылгай көрүүшкүн чок деп медеглээн. Оппозистиг партиялар болгаш демократтыг организациялар премьерниң харысалга чок медеглелин шиитпирлиг-биле буруу шапкаш, ону Японияда чидиң-биле туруп турар национал айтырыгны «чажырарының» оралдажыышкыны кылдыр хүлээп көрген. Шынында Японияда ылгай көрүүшкүнге чүгле айнулар эвес, харын ында доктаамал чурттап турар 700 муң ажыг көрейлер база таваржып турар.

СҮЛЧЭЭНИ СОЙГАЛААН

РИМ. Республиканың премьер-министри Роберт Мугабениң өлүрери-биле Мурнуу-Африка Республиканың расисчи агентилериниң белеткеп турганы сүлчээни Зимбабвениң айыыл чок чорук чери сойгалап илереткен. Зимбабвениң Римде чедип келген даштыкы херектер министри Уитнесс Мангвенде ол дугайын журналистерге дыңнаткан. Расист ёзу-чурумга удур демисежип турар кижилерни Претория кандыг-даа аргаларны ажыглап тургаш чок кылыр деп оралдажып турары эки билдингир деп, министр онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

Делегей медээлери

НАЦИОНАЛ БАЙЛАКТАРНЫ ҮПТЕП ТУРАР

КАБУЛ. Афган контрреволюсчулар чарлаттынмаан дайынны чүгле бодунуң чонунга удур чорудуп турар эвес, а харын АДР-ниң национал байлактарын ажыы-биле үптеп ап турарлар. Ол дугайын изумрудтарны Афганистандан Пакистанче дээрбечи ёзу-биле үндүр сөөртүп аппаргаының дугайында сан-медээлер тодаргай херечилеп турар. Душманнар ооң калбак тывыжын Панджшир шынаазында организастап алганнар.

Панджширге чылча шаптырган контрреволюсчу бөлүктүң кежигүнү турган Мухаммед Керимниң өчүүн ёзугаар алырга, чер үттээр машиналары болгаш геология-шинчилел дериглгелерин АДР-ниң бо районунга Пакистандан эккелген турган. Журналистер бис деп мегелеттинип алгаш, аңаа америк чөвүлекчилер чажыт арга-биле чедип келгеннер. Казымал шинчилел ажылдарының темпизин болгаш изумрудтарның бодун тыварын дүргедедир талазы-биле олар казымал байлактар чыдар черлерниң фото-чуруктарын тырттырарын кызымак чорудуп, профессионал сүмелерин берип турганнар. Элээн каш чылдарның дургузунда тып алганы изумрудтарны Пакистанче коштар чедирер бүдүү оруктар-биле аппарып ап турган. Ол байлактар душманнар баштыңнарының болгаш оларның океан ындында өмээржикчилериниң хөреңгизи болу бээр чүве деп, Керим херечилеп турар.

(СЭТА).

ПАКИСТАНДА ЧАСТЫЫШКЫННАР

КАБУЛ. Пуштуннарның африди аймааның ополчениезиниң дайынчыларының салып каан миназының чазылганының түңнелинде контрреволюстуг афган бөлүктүң боо-чепсээниң улуг складыагаарже буступ чаштай берген. Бахтар агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, Пакистанның соңгу-барыын кызыгаар чоогунда мөжузунга турган складка частыышкынның мурнуу чартыында эң чаа америк боо-чепсекти сөөртүп эккелген. Ону Афганистан Демократтыг Республиканың девискээринге дайынчы хөделишкиннерни чорударынга ажыглаар деп турган.

Бадабера районунда душманнарны белеткеп турар лагерьге, «дыштаныш турар» дээрбечилерниң чурттап турганы Пешаварда аалчылар бажыңынга, а ол ышкаш чылча шаптырган душманнарны чыып алырының болгаш ооң соонда оларны Афганистанче чорудуп турган террорисчи бөлүктерге хуваар төп болуп турган «Баламани» дээр аалчылар бажыңынга чазылдырыышкыннарны пуштун ополченчилер боттандырып чоруткан.

Афган кызыгаарже контрреволюсчуларны сөөртүрүнге ажыглап турган демир-оруктуң стратегтиг көвүрүүн база чаза девискен деп, Бахтар агентилел дамчыткан.

(СЭТА).

АДР. Революцияның дайзыннарынга ойтур шавыышкынны бербишаан, афган улус чаа амыдыралдың фундаментизин тургузуп алыр социал-экономиктиг чаартылгаларны боттандырып турарлар.

ЧУРУКТА: революция камгалалының отрядының дайынчызы Ахмед Наимге чаа амыдырал ооң сагыш-сеткилинге таарымчалыг, ынчангаш ол ону холда боолут камгалаарынга [illegible]

А. НАЙМУШИННИҢ фотозу.

ПЕНТАГОННУҢ ПЛАННАРЫ

ВАШИНГТОН. Стратегтиг ядролуг чепсектиң курлавырларын улам өстүрерин Пентагон чедип алыр деп турар. Ону «Вашингтон пост» солун шериг ведомствозунуң улуг дужаалдыг кижилериниң медеглелинге даянып алгаш дыңнаткан.

Ол сорулга-биле шериг-агаар күштериниң министерствозу бүдүрүп үндүрерин конгресстиң чүүлдүгзүнүп көргени баллистиктиг ракеталардан аңгыда ам-даа 50 ындыг ракеталарны тударын болгаш диптер аразының баллистиктиг дайынчы ийи октарлыг шимченгир чаа ракеталарын ажыллап кылырын планнап турар. Оон аңгыда шериг-агаар күштериниң командылалы бомбалакчы стратегтиг ужар чүүлдү сайзыраңгайжылдар болгаш ырак черге чедип болур чалгыныг эң чаа ракеталарны тургузарын төлевилеп турар. Моон мурнунда ол сорулгага ажыглаары-биле Пентагоннуң диләэн акша-хөреңгизин үндүрүп бээринден конгресс ойталаан. Ол төлевилелдерни боттандырып чорударынга хоойлу үндүрүкчүлериниң чөпшээрелин аптарынга камгалал министерствозунуң улуг дужаалдыг ажылдакчылары ынанып турарлар. Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарга стратегтиг ядролуг чепсектиң курлавырларын улуу-биле кызырарын чугаалажып көөрүнге белениниң дугайын хөй-ниитиге бүзүредирин администрация оралдажып турда, ол медээлерни Пентагоннуң төлээлекчилериниң дыңнадып турары кичээнгейни хаара тудуп турар. Бо бүгү америк удуртулганың медеглелдериниң шынчызынга чигзиниишкинни болдуруп турар.

(СЭТА).

ГФР. Штукенброкка (Соңгу Рейн-Вестфалия черге) «Фашизмни болгаш дайынны болдурбас». «Боо-чепсекти эңдере бүдүрерин болдурбас, ядролуг шенелделерни соксадыр!» деп лозуң-биле фашизмге удур демиселчилерниң болгаш тайбыңның талалакчыларының чыскаалы болган.

Делегейниң ийиги дайынының чылдарынга ол улуг эвес хоорайга гитлержилерниң тургусканы «өлүм лагерьлериниң» бирээзи турган. Амгы үеде Барыын Германияда «Штукенброкка чечектер» деп организациядан фашизмге удур демиселчилерниң эгелекчи саналы-биле ында 65 муң орустар, поляктар, французтар болгаш өске-даа националдарның төлээлекчилеринге тураскаал төптү. фашистерге өлүрткеннерге тураскаалды тургускан.

ЧУРУКТА: митинг үезинде. «Боо-чепсекти дужүрериниң оруунга баштайгы базым кылдыр ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыры кижи төрелгетен негеп турар» — деп, «Эмчилер ядролуг дайынны чайладыры дээш» делегей организациязының барыын герман секциязының удуртукчуларының бирээзи Тил Бастиан бодунуң чугаазынга медеглээн.

Кульбицкаяның фотозу.

(СЭТА).

ДЫҢНА, ТЫВА

Сөзү С. СҮРҮҢ-ООЛДУУ. Аялгазы Ю. СУНДУЙНУУ.

Доштуг черниң ивилери сенден көстүр,
Товут дааның сарлыктары сенде турар.
Элезинниң тевелери мында өскен,
Элдепейлиг кайгап ханмас солун-дур сен.
Тыва, Тыва!
Тыва, Тыва!
Азий диптиң төвү сен, чүрээ сен.
Дыңна, Тыва!
Алыс шаандан ады үнген
Аңчыларның, малчыннарның чурту сен.
Соңгу чүктүң дошкун хады сенче эртпес,
Саян сыны көжегелей дуглап алган.
Соглуп катпас Улуг-Хемге доктар турбас,
Чалымнарны чара чүткүп — Сибирь кешкен.
Тыва, Тыва!
Тыва, Тыва!
Азий диптиң төвү сен, чүрээ сен.
Дыңна, Тыва!
Дыка чараш бойдустуг деп
Ады үнген ак-көк хемниң чурту сен.
Чоокка чедир хожудаңгай диртип чордуң,
Совет аалга катчып алгаш дептип үндүң.
Сени бөгүн Эвилелде билбестер чок.
Чечектелген крайларның санында сен.
Тыва, Тыва!
Тыва, Тыва!
Азий диптиң төвү сен, чүрээ сен.
Дыңна, Тыва!
Ажыл-ишке шылгарал дээш
Алдын шаңнал — Ленин орден алган сен.
Дыңна, Тыва!

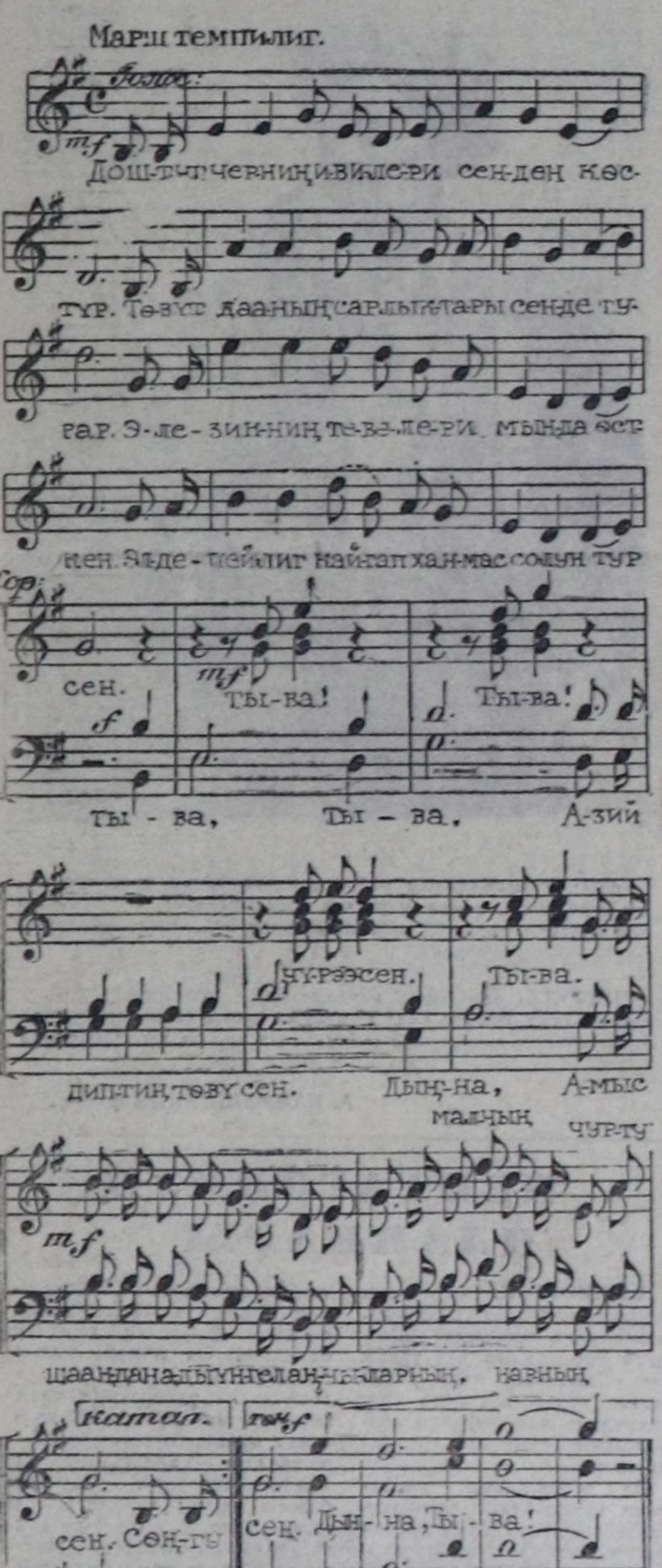

Чаа кино

«ЧҮРЕКТИҢ КЫЙГЫЗЫ-БИЛЕ»

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет херээженнер тулчуушкун шөлдеринге-даа, тылга-даа чижеглээр чүве чок эрес-маадырлыг чоруктарны кылган. Ылаңгыя дайынга херээжен удуртукчуларның, ындыг командирлерниң, частас адар снайперлерниң, санитар инструкторларының, эмчилерниң, разведчиктерниң, партизаннарның, дайзынга түр эжелеттирген черлерге чажыт ажылдакчыларның болгаш өске-даа эрес-дидим херээженнерниң эң маадырлыг овур-хевирин көргүскен уран-чечен чогаалдар болгаш кинофильмнер эвээш эвес.

Оларда Төрээн чуртка ханы ынакшыл, тендиш дивес быжыг тура-соруук, дайзынны көөр хөөн чок чорук, херээжен кижиниң чылыг-чымчак чаагай сеткили сиңниккен. Оларның боттарының туруштуг, шыдамыккай, эрес-дидим чоруу-биле дайынның өрт чалбыыштыг шөлдеринге кижи эртип шыдаттынмас хире аар, берге шылгалдаларны эр кижилер-биле бир дөмей ажып эрткеннер. Киевтиң А. Довженко аттыг киностудиязының чогаадып кылганы «Чүректиң кыйгызы-биле» деп чаа кино дайын чылдарында танкыга удур үгер-боо взводунуң командири чораан аныяк херээжен кижиниң ажыл-амыдыралынга тураскаатгынган.

Кинону тургузарда, ооң сценарийин бижээн авторлар Борис Васильев, Кирилл Рапопорт база чогаадып тургускан режиссёрлар Суламифь Цыбульников, Галина Шигеева олар Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында немец-фашистиг эжелекчилер танкыларынга удур үгер-боо взводунуң командири чораан гвардейжи улуг лейтенант Тамара Александровна Сычеваның херек кырында дайынчы амыдыралын үндезин кылдыр алган. Кинода ону Тамара Зернова кылдыр үндүрген. Ол кол рольду аныяк артист Ольга Битюкова солун, бүзүреңчиг кылдыр ойнааның кинодан дес-дараалаштыр көөр бис.

...Ханы ынакшылдыг, аас-кежиктиг чурттап турган аныяк өг-бүлениң амыдырал-чурттаалгазын дайын кончуг дүрген үреп, бусканын, баштайгы тулчуушкунга-ла Зернованың ашааның аар балыглалганын, бичии уруун авазынче чорудупкаш, Тамара боду госпитальга санитаркалап артканын кинонуң эгезинде көргүскен. Ынчалзажок госпитальды айыыл чок черже оскээр чайладып көжүрүп турар үеде, дайзын бомбалааан соонда, ооң ашаа Григорий Зернов (ролюнда артист Г. Брусникин) ис чок читкен. Ынчангаш Тамара шуут-ла фронтуже чорупкан.

Кадыг-дошкун бир тулчуушкунуң үезинде, танкыга удур үгер-боо взводунуң дайынчыларының дыка хөйү өлүрткен, а командири Петр Трофимов (ролюнда артист Ю. Григорьев) аар балыглаган. Чогум-на ынчан санинструктор Зернова дайзынның танкызын өрттендир боолаптар. Удаваанда дайынчы хуудуска ооң дугайында материал үнүп келген. Ол чорук дараазында ооң салым-чолунга шиитпирлиг рольдуг болган. Ооң соонда ол артиллерия училищезинге кирерин шиитпирлеп алган. Аңаа комиссия кежигүннериниң: полковниктиң-даа, училище начальниинң-даа, өске-даа эштериниң талазындан «херээжен кижи ындыг училищеге канчап өөренирил, үгер-боо боолаар деп чүзү боор» дээш дадагалзааш-кыннар турза-даа, ооң бүзүреткени-биле ону аңаа хүлээп алган. Училищени дооскан соонда, лейтенант Зерновага танкыга удур взвод командалаарын бүзүрээн. Чогум-на ол үеде ооң быжыг туруштуг характери, эглиш дивес тура-соруу, дайынчы бүрүзү дээш сагыш човаачал чоруу илергейлеттинген. Кадыг-дошкун атакаларга взводту ол ылаптыг командылап билирин кинода көргүскен.

Тамара ашааның төрелдеринден Григорий дириг, ону тылда Вороновка суурдан дилеп тып ап болур деп чагаа алган. Аңаа баргаш, ол даразында чүүлдерни тодараткан: 1941 чылда санитар эшелонун фашистер бомбалаан соонда, түс черниң чурттакчылары балыгланган дайынчыларны боттарынга ап алгаш, сегип эттингиже азаап карактап турган соонда, оларның чамдыктары партизаннап, а өскелери фронтуже катап чорупкан. Катя деп аныяк чараш кысты Григорий кадайланып алгаш, ооң бажыңында печказының кырынга чаштып, хоргастанып чыткан. Совет Армия ол суурга чедип келгеш, ону тыпкаш, дайынчы даңгыраан үрээн офицер Зерновту корткук, өөлежок чоруу дээш шериг трибуналынга шииттиргеннерниң батальонунче чорутказ... Удаваанда ол өлүрткен деп дыңнадыгны Тамара алган.

...Дайын төнген. Тулчуушкун шолуунге Тамараның эң баштай танк өрттендир боолаан взводун командылап турган командири Петр Трофимовка ол барып алган. Өг-бүле бедүүн-даа болза, кончуг найыралдыг чурттап турган.

Чогум төрээн адазы билбес ооң уруу-даа шору өзе берген.

Бир-ле катап чырык-ла хүндүс, кырынга чаңнык дүшкен чүве дег, Зернов хенертен оларның бажыңынга чедип келген. Мурнунда ону өлген дээрзиниң дугайында «кажыдалдыг» дыңнадыг чазыг болган. Баштайгы ынакшылынга шынчы эвес болуп, шериг талазы-биле даңгыраан үрээн, корткук, өөлежок Зерновту Тамара ынчан хүлээп албаан. Ынчангаш Тамара Зерновага бодунуң тендиш дивес, туруштуг, шыдамыккай чоруу, угаан-бодалының арыг, чаагай кужу-биле дайынның-даа, амыдыралдың-даа аар-берге шылгалдаларын тулуп эрткенин кинонуң төнчүзүнден көөр бис. Ындыг кино аныяктарны шыдамыккай, быжыг тура-соруукка, амыдыралчы илеңкейлиг турушка кижизидер.

С. САЛЧАК-ООЛ.

ХЫРААГА БАСТЫРГАН ТАРАА

Эргим Мергелдей!

Чүс-чүс кижилерниң ажыг дер-биле өстүргени, уйгу-дыш чок ажылдап тургаш ажаап алганы алдын өртектиг тараазынга Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозтуң удуртукчуларының тоомча чок чоруу мени дүвүредип, силерже чагаа бижиириңче албадады.

Херектиң ужуру мындыг: совхоз бо чылын, мурнукузунга бодаарга, черле багай эвес дүжүт алган: ылаңгыя чамдык черлерден 10—15 центнер тарааны алган болгай. Бистиң черниң байдалынга багай эвес дүжүт. Ындыг турбуже складта чыткан тарааны хайгаарап, хемчег албааанындан ол изээн, а ону кургап чыткан тараа-биле холуштур үстүрүп каан. Шак ынчаар 173 тонна кызыл-тас, 66 тонна чиңге-тараа, 11 тонна арбай, 870 тонна сула хойтпакталган, ажык дээр адаанда, харга бастырган чыдар.

Бо чылын Берт-Даг ортумак школазының өөреникчилери кедээ ажыл-агыйга эки ажылдаан. Олар ногааның болгаш картофельдиң багай эвес дүжүүн алган. Ол база-ла соок складтың подвалында ак хыраа апарган чыдар. Ону эки кургатпаан, сорттаваан.

Дүвүреңчиг бо байдалды совхозтуң удуртукчулары билбес деп бодаар силер бе? Билир. Ынчалза-даа дүнеки үелерде олар даамай удуп чыдарлар. Дүжүттү камгалаар дугайында хемчег шуут албайн турар. Ол хамаан чок районнуң удуртур, баштаар даргалары та чүнү көрүп турар чүве. Улусчу контроль комитединиң даргазы Д. Хертек база көөп көрген болгай. Оон кандыг-даа түңнел үнмээн, демги дарга чана бергеш, ол хевээр уттупкан.

Ынчангаш биске дузалажып, үрелип чыдар дүжүттү камгалап алырынга шиңгыы сес-тү соглээрин силерден, склад ажылчыннарының өмүнээзинден диледим, эргим Мергелдей!

З. ЧООДУ.

ЧАЙЫН ШАНААҢ БЕЛЕТКЕ

Кыштың соогу келген,
Кылын харын чаггаң,
Хемнер, хөлдер доңган,
Кедергей соок келген!

Бо одуруглар бөгүнгү агаарның тыныжынга дыка таарыжыр аа. Кыштың мындыг соогу келир деп чүве биске шагда-ла билдингир турган болгай, ынчангаш хынамчалыг кижилер аңаа шагда-ла белеткенип алган. Ынчанмайн канчаар: көктүг чай мөңгезибиле турар эвес.

Сураглыг орус шүлүкчү, басня бижикчизи И. Крыловтуң бижээни дег «ала чайны өттүр ырлаар» кижилер база тургулаар-дыр. Оларның ындыг чылыш чогундан өске кижилер база берге үүлеге таваржыр. Бо удаада албандужаалдыг чамдык кижилерге хамаарыштыр чемелээшкинден кылып көрээлиңер. Ооң идиг берген барымдаазы —авторлар чагааларлы.

Баштайгы чагаа Кызылдан келген. Ырак эвесте, Чехов кудумчузунуң 13 дугаар бажыңында чурттап орар хамаатьы Дудаа Ооржак бижээн. Ук кижиниң чагаазын уян кижи номчуур болза, көэргелден карааның чажы төктүр, а чыт-буска таарышпас кижи болза, ында одуругларны номчааш-ла, печкадан үнүп турар ышты бодааш, карааның чажы төктүр.

Херектиң ужуру мындыг: автор ол кудумчуда сес аал чурттаар ийи каът бажыңда чурттап орар. Кышка белеткенип, ооң печкаларын № 2 чурттаалга-ажыглал участогу чылдың септээр чүве-дир. Мындыг сагыш човаашкынга өөрүвес аргажок. Ынчалза-даа өөрүүрү элек, чүге дээрге септээри шынар чок, ыштадыр. Ийи каът бажыңның кырында квартиразын одаарга, адаанга ыш кээр, а адаан одаарга, кырынга ыш кээр чүве-дир.

Шак ынчаар септелири белен деп бодаар силер бе? Ук бажыңның ээлери ол участокче неделя-неделязы-биле кылаштап келар. Ооң ажылдакчыларының чылзып кээридаа кедергей, бир бодаарга, ээлчеглиг кыш келбес чүве дег. Ол кыштың чайлаш чок келирин бадыткап келириңге, баштай элезин эккеп каар, оон каш хонганда дойну дүжүрер, база элээн үе эрткенде туулбу «моорлап» кээр... Оон соонда суугу кылыр кижини сүрүп чорунтар сен. А ооң туттурбазы-даа кончуг. Көзүлбес борт кеткен чүвебиле дөмей: маңаа кээрге, дүгде дээр, дүгээ баарга, мында дээр...

Бо чылын база шак ындыг байдал-биле октябрь эгезинде печкавыс кылдырып алган бис. Одаптарга, бичии ыштаңлыр дээрден башка чогум чүгээр чүве. Өөрээнивис-даа аажок. Ам-на харын чурттаалга-ажыглал участогунуң ажылдакчылары эде тургустунган-дыр, бичии-даа ыштаңлыр болза, чүгээр апаргандыр дижип амырап турдувус.

Оовус база үр болбаан. Бир хүн ажылдааш кээривиске, чем кылыр өрээлде печканың бир талазын бузуп каапкан болган. Тууйбузун, довурзандаа аштаваан. Чүү болганыл? Адаанда квартираның печказы одаттынмас боорга, бистиниң чазарлааны ол болган. Оон печка кылыр кижи база-ла «көзүлбес бөргүн» кедипкен.

Чагааның автору, бажыңның ээзи Д. Х. Ооржактың келген кыш-биле «хилинчээ» мынчаар эгелээн-дир. Ол дугайында чурттаалга-ажыглал трезі. № 2 участок чүү деп бодап турар ирги? Черле ынчаш кажан бо черлер ажылын эде тургузарыл?

Хоорайда ындыг-дыр. А кодээде кандыг эвес дээш аъттанырынга белеткенип орумда, келген бир чагаа аъдымның дедир баглап каарынче албадапты. Ол база ырак эвес — Улуг-Хем районнда келген. Ында Хайыракан суурда чурттап турар Наталья Дугур база ыглаксаңчыг чагаа чорутkan. Н. Дугур бо чылдың июньда чаа бажың алган болду. Аңаа байыр чедирбес арга чок. А кыш дүжүп кээрге, ол бажыңның «чези-холазы» көстүп келген. Печказын одаарга, изивес, сордурар суу холурткайнып, хыдырткайнып «хыйланып» туруп бээр болган.

Ол печкадан сезинген Н. Дугур кожазында чүгээр печкалыг төрелдериниң бажыңында сыңмарлажып орар. «Ам аңаа кыштаар ужурлуг мен бе, Мергелдей?» деп менден айтырып турар. «Кыштааш канчаар, совхозтуң удуртукчуларынга чугаалап тургаш, хемчегден алырын дилеп көрээ» деп сүмелээр бодаан мен. Ындыг эвес, ол аңаа барган болду. «Улуг-Хая» совхозта профэвилел комитединиң даргазы С. Ламажай болуудан чайладып, өске даргаже айбылаан. Ол даргазын Н. Дугур тыппаан. Ам кыш келген, соок дүшкен, печка изитпестээн. Ындыг суугу чүгле ында эвес, өске бажыңнарда база барын автор хомудал-биле бижээн. Бо талазы-биле «Улуг-Хаяның» дирекциязы чүнү бодап турар ирги?

Ийет. Соок келген. Ол бодунуң тыныжын илдеңи-биле биске көргүзүп, арыннарны, чаактарны шонуп эгелээн. Республиканың чурттакчыларын хөмүр-даш болгаш өске-даа одаар чүүл-биле хандырар талазы-биле одалга сайгарар конторазы канчаар ажылдап турарын сонуургадым. Ооң эргелекчизи В. Е. Жмак сентябрь болгаш октябрь айларның планын бүдүрүлге 200—200 хуу күүседип турарын чугаалады. Өөрүнчүг-дүр!

— Кижи өөрүүр чүве чок, четтикпейн тур бис — деп Виктор Васильевич хараадалбиле чугаалады. —Одаар чүүл оочурлаан кижиниң саны 1500 чедип тур. Оларга чаа чылга чедир бараан болур ужурлуг бис. Та канчап четтигер чүве. Бүгү техника каш дакпыр күженишкиннig ажылдап тур.

— А чайын чүнү кылып турган силер?

— Ону хереглекчилерден айтырар болза эки боор.

Дарганың бо харыызы-биле чөпшээрешпес арга чок. Ук контора солуннарга чарлап даа турду. Бистерге, чурттакчыларга, кыш бо чылын база болуунуң ээлчээ-биле чедип келир, одаар чүүлүн баш удур дүжүрүп алзын деп сагындырган. Ол үеде ук контораның машина-тракторунаа турган. Бо удаада албан черин буруудатпайн көрээлиңер, боттарывыста база буруу бар. Чайын шанаан белеткээр ышкажыгай. Ону балыткаары-биле ол черниң июнь, июль, август айларда планын безин көрээлиңер, күүсеттинмээндир. Маңаа бистер, чагыкчылар, буруулуг бис. Шуптувуснуң үезинде кылыр дээрзиниң балыткалы бо-дур. Бүгү чүве болуунуң ээлчээ-биле чоруур болгай: чай-даа келир, кыш-даа дүжер...

Республиканың «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг хөгжүм-шии театры

НОЯБРЬ АЙДА РЕПЕРТУАРЫ

1. «АРЫГ СУГ КЫРЫНДА» В. БЕЛОВ
2 көжегелиг драма. Эгелээри 19 шакта.
2. «КАДЫК БОЛУҢАР» П. ШЕНО.
2 көжегелиг комедия. Эгелээри 19 шакта.
8. «ХАЙЫРААН БОТ» В. КӨК-ООЛ.
2 көжегелиг драма. Эгелээри 19 шакта.
9. «МУҢГАРАВА, ШИШОК» А. АЛЕКСАНДРОВ.
2 көжегелиг шии. Эгелээри 12 шакта.
9. «БИЧИИ ТРАГЕДИЯЛАР» А. ПУШКИН.
Эгелээри 19 шакта.
12. «ЗИНУЛЯ» А. ГЕЛЬМАН
2 көжегелиг драма. Эгелээри 19 шакта.
15. «КЕЗЕМЧЕ» В. ТЕНДРЯКОВ.
2 көжегелиг драма. Эгелээри 19 шакта.
16. «БРАЗИЛИЯНЫҢ ЭРТИНЕЗИ» М. МАШАДУ.
2 көжегелиг тоол. Эгелээри 12 шакта.
«Театр — уругларга болгаш элээдилерге».
23. «БАЛЫКЧЫ БОЛГАШ БАЛЫК ДУГАЙЫНДА ТООЛ». А. ПУШКИН
«ЛАМА БОЛГАШ ООҢ АЖЫЛЧЫНЫ БАЛДА ДУГАЙЫНДА ТООЛ». Эгелээри 18 шакта.
25. «МУҢГАРАВА, ШИШОК» А. АЛЕКСАНДРОВ.
2 көжегелиг шии. Эгелээри 12 шакта.
26. «БРАЗИЛИЯНЫҢ ЭРТИНЕЗИ» М. МАШАДУ.
2 көжегелиг тоол. Эгелээри 10 шакта.
27, 29 «БАЛЫКЧЫ БОЛГАШ БАЛЫК ДУГАЙЫНДА ТООЛ». А. ПУШКИН.
«ЛАМА БОЛГАШ ООҢ АЖЫЛЧЫНЫ БАЛДА ДУГАЙЫНДА ТООЛ».
Эгелээри 10 шакта.
28. «ПОЛКТУҢ ОГЛУ» В. КАТАЕВ
2 көжегелиг драма. Эгелээри 10 шакта.
28. «ТЕРЕЗИН ШЛЯПКА» Э. ЛАБИШ.
2 көжегелиг француз водевиль. Эгелээри 18 шакта.
29. «БИЧИИ ТРАГЕДИЯЛАР» А. ПУШКИН.
Эгелээри 18 шакта.
30. «АҢЧЫ-КАРА БОЛГАШ АҢГЫР-ЧЕЧЕК» Л. ГАВРИЛОВА.
2 көжегелиг хөгжүмнүг шии. Эгелээри 12 шакта.
30. «АРЫГ СУГ КЫРЫНДА» В. БЕЛОВ.
2 көжегелиг драма. Эгелээри 18 шакта.

ААС ЖУРНАЛЫ

Сүт-Хөл районнуң төвүткен библиотека системазының директору Саяна Сундуй план ёзугаар культура-массалыг ажылдарны организастап, бедик деңнелге чорудуп турар.

Чоокта чаа Культура бажыңынга «Кижилер, хлеб-тараа, төрээн чер» деп тематиктиг аас журналын организастап эрттирген. Ук журналды үш кезекке чарган.

Журналдың бирги кезээнге РАҮК-түң талээзи, мелиоратор Роза Ооржак «Чер кырында тараа» деп темага черниң дөрзүнүнге агротехниктиг болбазырадылганы ажыглаашының түңнелинде тарааның чаагай үнериинге, бедик дүжүттүг болурунга төлаагайыбиле анализти кылып, тайылбырын берген.

Ийиги кезээнге төвүткен библиотека системазының директору Саяна Сундуй «Хлеб — бистиң байлаавыс» деп темага тараа дугайында бижиттинген номнарның үтказын ханызы-биле сайгарып, дончулалды кылган.

Үшкү кезээнге Культура бажыңының ажылдакчылары «Аян тудаал» деп кежээниң темазынга хамаарыштыр солун концертти бараалгаткан-нар.

Б. ОНДАР.

АНЫЯКТАРГА АЛДАРЖЫДЫП

Бо үе-шалалдың «Мелодия» фирмазы «Ленинчи комсомолдуң алдарлыг оруу» деп болук пластинкаларны үндүрген. Пластинкаларны ВЛКСМ-ниң төөгүзү-биле таныжарын сонуурган чорууруларга, комсомол активистеринге, пропагандистерге ажыглаар кылдыр үндүрген.

20, 30 чылдарның маадырлыг комсомолчуларының, бистиң чуртувусту тургузуп, оларны дайзыннардан камгалап турганнарның дугайын оон билип ап болур. Амурда-Комсомольсктиң баштайгы тудугжулары, стахановчу шимчээшкинниң хөгжүлдези, комсомолчуларның полар шинчилелдериниң, миллион-миллион оолдар, кыстарның күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруунун дугайын сонуурган таныжар бис.

Пластинканың музыка фрагментилеринде Д. Шостаковичиниң, Г. Свиридовтуң, И. Дунаевскийниң, С. Туликовтуң, М. Фрадкинниң музыка чогаалдары кирген.

Г. ХОБОТЬЕВ.

Москва хоорай.

ТВ

НОЯБРЬ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Бут бөмбүүнүң дончулалы. 9.20— — «Чаартылга үези». Док. телефильм. 9.50 — «Фантазёрлар». Н. Носовтуң маадырлары экранда. 10.55 — «Булактар». 11.25—11.30 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Часка чедир байырлыг». Док. телефильм. 15.40 —«Чалыы үеннстиң оркестри». Краснодардан дамчыдылга. 16.10 — «Авамның школазы». 16.40 — «Ленинден өөренир». «Кремльде В. И. Ленинниң кабинеди болгаш квартиразы» деп музейже өөреникчилерниң телеэкскурсиязы. 17.05 —«Кол дирижёр Эри Клас». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 17.35 — «Илбичи». «Чедип келген чалгыгже». «Днепейлер концерти». «Оожум, операция чоруп тур». Мультфильмнериң баштайгы көргүзүү. 17.50 — «Дүргедээшкин». Самотлорнуң берге кичээндирилгелери. Самотлорнуң нефтичилер коллективиниң ажылын эде тургузарының дугайында. 18.35 — «Ңгетиньден чаңгыс чер чурттуглары-выс». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. Хо Ши Минниң сурукчуларының дугайында. 19.25 — «Клим Самгинниң амыдыралы». Москваның В. Маяковский аттыг театрының фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Клим Самгинниң амыдыралы». Фильм-шиинниң уланчызы. 23.00 — М. В. Ломоносов аттыг МКУ-нуң Культура бажыңының Үлегерлиг ниити ыр концерти. 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.30 — 00.10— Бут бөмбүүнүң дончулалы.

ИКИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чем чиртингир болзун». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 3 класс. Черниң шыгжамырлары. 8.55 —Орус чугаа. 9.25 — «Ростовтуң финифтизи». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.55 — «Конвейерде — кирпич бажыңнарның кезектери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 —КПТУ сургуулдарынга. Информацияның болгаш санаалга техниказының эгези. 10.35; 11.35 — Төөгү. 5 класс. Бурунгу Египетте. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.05 —Экран — башкыга. Бойдус эртеми. 2 класс. Күзүн колхозта. 12.25 — А. Блок. Поэма. «Он ийи». 10 класс. 12.55 — И. О. Дунаевскийниң ырлары. 13.55 —Сээң лениңчи библиотекаң. В. И. Ленин. «Совет эрге-чагырга деп чүл?». 14.25 — Демьян Бедный — революцияның ыраажызы. 15.20 — Бут бөмбүүнге ССРЭ-ниң чемпионады. 1-ги лига. «Локомотив» — ЦСКА. 16.05—16.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Тываның экранында». 18.30 — Док. фильм. 18.50 — «Азияның төвү». Ак-Довурактың ыр-хөгжүм ансамблиниң концерти. 19.15 — Телемедээлер. 19.25— —«Азияның төвү». Программада: Медээлер. «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралче!». Улуг Октябрьга тураскааткан соц-чарыштың тиилекчилериниң дугайында. «Культура болгаш амыдырал». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Пластилинкалар». Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00—«Үе». 21.35—22.25 — «Тергиин оол». Уран-чечен телефильм.

Агаар

Республикага шокар булуттаар. Биче хар чаар. Сырынаар. Дүне агаарның температуразы 14—19 градус соор. Чамдык черлерге 20—25 градус соок болур. Хүндүс 0—5 градус соор. Чамдык черлерге 7—12 градус соок болур.

Кызылга шокар булуттаар. Дүне биче хар чаар. Сырынаар. Дүне агаарның температуразы 12—14 градус соок болур. Хүндүс 4—6 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

НОЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сказка об отважном кузнеце» 12.20, «Чичерин» (1, 2 сериязы) 9.30, 14.10, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник № 97 9.30, «Верная рука—друг индейцев» 11.00, 13.00, 14.50, «По зову сердца» 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Луизиана» (1, 2 сериязы) 13.40, 16.30, 19.20, «На площади Гарибальди» 12.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Осторожно, Василёк!» 10.30, «Бармен из «Золотого якоря» 12.00, 13.50, 15.40, 17.30, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Джульбарс» 13.30, «Эдит и Марсель» (1, 2 сериязы) 15.00, 17.40 шактарда.

НОЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Флаги на башнях» 11.40, «Чичерин» (1, 2 сериязы) 9.00, «Жалоба» 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультсборник № 3» 9.30, «Под знаком однорогой коровы» 11.00, 12.40, «Киноклуб «В мире приключений» 15.00, «Проводы невесты» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «От зарплаты до зарплаты» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Луизиана» (1, 2 сериязы) 14.30, 17.10, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Бармен из «Золотого якоря» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-33, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн болганда 2-32-75 телефонче долгаар

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3391.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01023